

Az agglutinációval keletkezett mordvin képzőkről

Maticsák Sándor

Az utóbbi évtizedek finnugor nyelvészeti kutatásaiban egyre nagyobb teret nyer a grammatikalizáció vizsgálata. A lexikális egységek grammatikai elemekké válásának számos részterülete közül dolgozatomban az agglutinációval létrejött (ill. létrejövő) mordvin képzőket vizsgálom. A szakirodalom meglepően sok, közel húsz képzőt sorol e kategóriába, azonban alaposabb vizsgálatok után kiderül, hogy ezek közül csupán néhány felel meg a képzővé válás kritériumainak, a többi viszont még csak összetételi utótagnak tekinthető.

1. A képzővé válás fő kritériumai

A grammatikalizáció¹ során az adott – önálló vagy viszonylag önálló – lexikai egység szemantikai tartalma elkezd kiüresedni, ugyanakkor szintaktikai kötöttsége megerősödik. A fejlődés későbbi fokán az adott szó elveszítheti önállóságát, s klitikumként, majd esetleg képzőként, ragként kapcsolódhat más szavakhoz, azaz az absztrahálódás során a szó a nagyobb nyelvtani kategóriákból átkerülhet egy kisebb paradigmába (például az ige segédigévé, a főnév névutóvá majd raggá válik). A változást a morfológiai viszonyok erőteljes megváltozása is jelzi: a grammatikalizálódott elem egyre inkább engedelmeskedik a kongruációs kényszernek. Az affixummá válást, az önállóság elvesztését fonológiai változások is kísérik, a nyelvi elem gyakorta megrövidül. Mindezzel együtt azonban egyfajta többletjelenség is megfigyelhető: a vizsgált elem absztrahálódva egyre több kontextusba is beágyazható, ezáltal szemantikai hatóköre kiszélesedik (Campbell 2001; Diewald 1997: 1–20; Hopper – Taugott 1993: 4–10, 38–50, 130–166; Laitinen – Lehtinen 1997).

Az önálló szóból alakult képzők grammatikalizáltsági foka általában kisebb mint a ragoké, ugyanis ezeknek az elemeknek a kiindulópontja az esetek többségében világosan felismerhető. A folyamat általában az önálló szó > összetétel második eleme > képző fejlődési sorral írható le. Az agglutinációval keletkezett képzők kialakulásának az alábbi fő feltételeit nevezhetjük meg: a) az eredeti összetétel előtagjának alapszói minőségben is etimológiailag átláthatónak, élő szónak kell lennie; b) a formánssá alakuló tagnak minél több összetételben, sőt összetételek egész csoportjaiban meg kell jelennie; c) a létrejövő új szónak elvont jelentésűnek kell lennie; d) az agglutináció előtt az összetételek utótagjaként funkcionáló alapszó és a belőle agglutinálódott képző hangalakja és jelentése lehetőség szerint váljon el egymástól (a grammatikalizációs folyamatok során a régi és új egységek sokszor egymás mellett élnek, az alapszó kiveszése nem szükségszerű mozzanat). – Mindezeket a szempontokat kiegészíthetjük a képző korának és produktívitasának, szemantikai erejének és az alapszócsoport jelentésbeli behatároltságának vizsgálatával is.

Deszemantizáció, delexikalizáció. Az agglutinálódás első lépésében a kialakuló képző még viszonylag jól őrzi eredeti jelentését, amelyet az absztrahálódás későbbi szakaszaiban veszít(het) el. A képzővé válás küszöbértéke a deszemantizáció. Ameddig

¹ A grammatikalizáció fogalmát itt eredeti, Meillet által definiált értelmében használom, tehát csak a lexikai egységek morfológizálódásával foglalkozom.

a vizsgált elemben többé-kevésbé megfigyelhető az eredeti jelentés, addig az adott nyelvi elemet többé-kevésbé utótagnak kell tartanunk, az agglutinálódó utótag képzővé csak jelentése elvesztésével válhat.

Sajátos jelenség, hogy az agglutináció útján keletkezett képzők gyakran időt jelölő szavakra mennek vissza, vö. pl. md. *či/ši* 'nap' (*kaštanči*² 'büszkeség' < *kaštan* 'büszke', *ojači* 'barátság' < *oja* 'barát'), zürj. *lun* 'nap' (*djš* 'lusta' > *djšlun* 'lustaság', *mištemlun* 'csúnyaság' < *mištem* 'csúnya', *ozirlun* 'gazdagság' < *ozir* 'gazdag', *tomlun* 'fiatalság' < *tom* 'fiatal');³ vót *pāva* 'nap', *àiga* 'idő', *igà* 'kor, életkor' (*brī* 'szabad' > *brīpāva* 'szabadság', *jūomi* 'ivás' > *jūomnàiga* 'ital', *nūor* 'fiatal' > *nūorigà* 'fiatalság'); lapp -*vuotta* (*dærvas* 'egészséges' > *dærvasvuotta* 'egészség', *manna* 'gyerek' > *mannavuotta* 'gyerekkor', etimológiailag ez összekapcsolható a fi. *vuosi* 'év' szóval) (Lazar 1975: 61–64, 167–168; UEW 335, 838). – A magyar -*ság/-ség* képző eredeti konkrét ('domb, magaslat; körív') és az esetleg ebből absztrahálódott ('lélek, idő') jelentése sem érhető tetten a mai használa során.

Ugyancsak nem találunk kapcsolatot a zürj. *ru* 'gőz, pára' (*as* 'önmaga, saját' > *asru* 'furcsaság, különlegesség', *šonid* 'meleg' > *šonidru* 'melegség'); és *tuj* 'út, ösvény, nyom' (*mort* 'ember' > *morttuj* 'képeség, adottság', *rab* 'szolga' > *rabtuj* 'szolgaság') esetében sem (Lazar 1975: 177–182).

A vog. *sup* 'darab, rész, fél' kicsinyítő képzővé válva (*ēriṽ* 'ének' > *ēriṽsup* 'rövid ének', *χāp* 'csónak' > *χāpsup* 'kis csónak', *mant* 'lapát' > *mantsup* 'kis lapát', *šoχri* 'kés' > *šoχrisup* 'kis kés', *tūp* 'evező' > *tūpsup* 'kis evező') elveszítette eredeti jelentését, de a *hášsup* 'fél kenyér' (< *háš* 'kenyér'), *vājāšup* 'félharisnya' (*vājā* 'harisnya'); *šasšup* 'fél óra' (< *šas* 'óra') szerkezetekben még őrzi azt (Riese 2001: 149; OFUJa 332).

Érdekes kettősség figyelhető meg a md. *peḷ* 'fél' agglutinációja során is, a képzősülő elem egyfajta 'eszköz, tárgy' jelentést vesz fel (pl. *amol'd'amopel* 'merítőkanál' < *amol'd'amo* 'merítés', *keřsemapel* 'vágóeszköz' < *keřsema* 'vágás', *leđemapel* 'kasza' < *leđema* 'kaszálás', *valnomapel* 'locsolókanna' < *valnoma* 'locsolás'), ugyanakkor már megfigyelhető az absztrahálódás is: *jarsamopel* 'ennivaló, étel' < *jarsamo* 'évs, étkezés', *lambamopel* 'édesség, desszert' < *lambamo* 'édes', *šimemapel* 'innivaló, ital' < *šimema* 'ivás', *targamopel* 'dohány, cigaretta' < *targamo* 'dohányzás'.

Az alapszó „eleve deszemantizáltsága” révén speciális helyzetben van a vog. *ut* 'valami, holmi, izé' szóból alakult képző: *ajnut* 'ital' < *ajně* 'ivó', *tēnut* 'étel' < *tēně* 'evő'; *atējēnut* 'medveorr' < *atēji* 'szagol', *sajltēnut* 'ajándék' < *sajlti* 'megajándékoz', *šākwšēnut* 'dolog, munka' < *šākwši* 'dolgozik', *totnut* 'elvinnivaló' < *toti* 'visz, hord'.

Ezek az elemek tehát – legalábbis e szempontból – képzőknek tekinthetők. (Persze, ez a kritérium nem az egyetlen definiáló tényező: senki nem vonja kétségbe a m. -*hat/-het* igeképző jellegét, ugyanakkor a kiindulópontjául szolgáló *hat* ige eredeti 'halad, előre, megy' > 'tud, képes' jelentése a mai napig él nyelvünkben.)

A grammatikalizációs folyamatok szabályainak megfelelően azok az elemek, amelyek még csak épphogy elindultak a képzővé válás útján, erősen őrzik eredeti

² A szótárak helyesírási gyakorlata e kérdéskörben nem egységes, a Munkácsi–Kálmán-féle vogul vagy a Fokos-féle zürjén szótár az ilyesfajta képzéseket kötőjellel írja, míg például a mordvin szótárak az egybeírás hívei. Dolgozatomban az egybeírás elvét követtem.

³ Kövesi szerint az eredeti jelzős szerkezet (pl. *lön lun* 'csendes nap') absztrahálódott (> *lönlun* 'csendesség'), majd más melléknevekhez is kapcsolódhatott (*gel* 'szegény' > *gel'lun* 'szegénység') (Kövesi 1965: 32; hasonlóképpen Lazar 1975: 311).

jelentésüket, pl. md. *pulo* 'fás liget, erdőcske, vmivel benőtt hely' (*kal'bulo* 'fűzfaliget' < *kal'* 'fűzfa', *kstijbulo* 'epres hely' < *kstij* 'eper', *tumopulo* 'tölgyfaliget, tölgyes' < *tumo* 'tölgy'); ill. zürj. *in* 'hely' (*d'žebšānin* 'rejtekhely' < *d'žebšj-* 'elrejtőzik, elbújik', *kosin* 'száraz vidék, homokpad' < *kos* 'száraz', *kušin* 'kopár terület' < *kuš* 'kopár, kopasz', *olanin* 'lakóhely' < *ol-* 'él', *veledanin* 'iskola' < *veled-* 'tanul'). Kövesi Magda (1965: 31–34) magyarázata szerint ez utóbbi képző eredetileg az *-an* képzős összetételekben a cselekvés helyét jelölte (*užanin* 'hálólhely' < *už-* 'alszik', *munanin* 'út' < *mun-* 'megy'), ma pedig melléknevekből képez helyjelölő lexémákat.⁴

Ellentmondásos a fi. *kunta* megítélése is. Bartha Katalin (1958: 5) agglutinálódott képzőnek véli, míg például Hakulinen összefoglaló kézikönyvében (2000) nem tesz róla említést a képzők között. A fi. *kunta* mai jelentése 'község, település' (etimológiailag többek között a m. *had* és az osztj. DN *χántə*, O *χánti* 'osztják; férfi' szavakkal kapcsolható össze, vö. UEW 206). A Nykysuomen sanakirja (1: 590) és a Suomen kielen perussanakirja (1: 580) az *ammattikunta* 'céh, testület', *aurinkokunta* 'naprendszer', *ihmiskunta* 'emberiség', *johtokunta* 'igazgatóság', *kuningaskunta* 'királyság', *luomakunta* 'teremtés, teremtett világ', *maakunta* 'tartomány', *palokunta* 'tűzoltóság', *retkikunta* 'expedíció', *siirtokunta* 'gyarmat', *valtakunta* 'birodalom', *veljeskunta* 'szerzetesrend', *yhteiskunta* 'társadalom' szavakat egyértelműen összetételeknek tekinti. Leginkább képzőszerűnek a számnevekkel való használatában tekinthetjük, vö. *kymmenkunta* 'mintegy tíz', *satakunta* 'mintegy száz' stb.

A fi. *-lainen/-läinen* képző is végső soron önálló szóra megy vissza, eredetileg a *laji* 'faj, fajta' szó *-inen* képzős alakja (a mai finn helyesírást követő alakja voltaképpen *-lajinen* lenne). Önálló szó jellegét annyiban örzi, hogy nem hat rá a magánhangzó-harmónia törvénye, vö. *tällainen*, *yhdenlainen*, *hyvänlainen* (kivételesen az *yhtäläinen*).⁵ E képző alakilag teljesen egybeesik ugyan a *-lainen/-läinen* nomenképzővel (*paholainen*, *sukulainen* stb.), ám ez utóbbi teljesen más eredetre megy vissza (< *-la/-lä* + *-inen*) (Hakulinen 2000: 160–162). Korábban hasonló „gyanúba keverték” a *-mainen/-mäinen* képzőt (pl. *ihmismäinen*, *halpamainen*, *hyvämäinen*) is, a *maa* főnév *-inen* képzős alakjának vélve (e gondolatmenet kiindulópontjául a *hän on sitä maata* 'az a fajta' szerkezet szolgált, vö. Hakulinen 1961: 60, 112); ma már összetett szuffixumnak tartják (Hakulinen 2000: 169).

A deszemantizáció tehát a képzősülés fontos, talán a legfontosabb értékmérője, de nem egyetlen, abszolút mércéje. Minél elvontabb viszonyt fejez ki az adott képző (pl. m. *-ság/-ség*, md. *-či*, vog. *-sup*) az alapszavaknak annál nagyobb szemantikai csoportjához kapcsolódhatnak. Például a m. *-né* és a fi. *-tar/-tär* kapcsolódási köre lényegesen kisebb, mint a *-ság/-ség* vagy a *-či* képzőé, ezt az alapszó eredeti jelentése (*nő*, ill. *tytär* 'lánya vkinek') korlátozza: elsősorban foglalkozásnevekhez, ill. a magyarban a férj nevéhez járulhat. A képzővé válás útján még csak apróbb lépéseket megtett utótagok (mint pl. az előbb említett zürj. *in* 'hely', md. *pulo* 'liget') szemantikai mezeje még oly erős, hogy csak rendkívül behatárolt fogalmi körű névszókhoz kapcsolódhat – emiatt még nem is tekinthetjük őket képzőknek.

⁴ Ez véleményem szerint inkább összetételnek tekinthető, hiszen az *-in* elem világosan örzi eredeti 'hely' jelentését (minderről l. később).

⁵ Hakulinen (1979: 162) nem is tartja teljesen képzőnek: „Nämä johdokset ovat, kuten näkyy, sikäli vielä yhdyssanamaisia, että perusosa ei esiinny vartaloasuisena, vaan joko genetiivissä (yleensä) tai partitiivissa (tapauksissa *kahtalainen*, *yhtäläinen*).”

Az alapszó és a belőle létrejött képző kapcsolata. A képzővé válás egyik fontos feltétele az alapszóval való kapcsolat elhomályosulása, amit esetenként hangalaki változás is kísérhet. Ennek a kritériumnak a vizsgált képzők közül maradéktalanul csak nagyon kevesen tesznek eleget. A rokon nyelvek vizsgált adatai közül ilyen a finn *-tar/-tär* (< *tytär*), kapcsolatukat csak nyelvtörténeti módszerekkel lehet felfejteni. A magyarban a *-ság/-ség* képző alapszava, a *ság*⁶ közszói minőségében már régesrég kiveszett, és – eredeti jelentése ('domb, erdős magaslat, erdő') teljes elhomályosulásával – csak földrajzi nevekben él, pl. *Ság, Sághpuszta, Ságod; Győrság, Hódság, Németség, Rétság, Tápióság, Temesség* stb. (FNESz 434). A többi agglutinálódott szuffixum – a hatóige képzője (elsősorban annak veláris változata); a *-né* képző; illetve a fiatalabb képzők és képzőszerű utótagok (*-beli, -féle, -szerű*) – és alapszavuk kapcsolata nyilvánvaló.

A kisebb finnugor nyelvek agglutinálódott képzői (pontosabban: a képzővé válás állapotában lévő elemek) és alapszavuk közti kapcsolat teljesen nyilvánvaló. A képzők viszonylag fiatal korából adódóan még nem ment végbe semmiféle hangtani változás, és nem jött létre a palatoveláris illeszkedés kényszere miatti alakváltozat sem – e nyelvekben ennek alapján tehát a képzőket és az utótagokat nem lehet elkülöníteni egymástól.

A képzők kora, élettartama és produktivitása. A vizsgált képzők kora más és más. Az ómagyar kor nyelvemlékeiben már feltűnő *-ság/-ség* alapszava ősi eredetű. A képzővé válás nagyon régen, talán már az ősmagyarban, de legkésőbb az ómagyar kor elején végbemehetett, ezt a már az írásos emlékekben is szinte tökéletes illeszkedés és az új szót alkotó rendkívül erős képessége bizonyítja. Ugyancsak régen agglutinálódott a *-hat/-het* képzőnk is, hiszen a nyelvemlékekben illeszkedés nélküli alakok nem fordulnak elő (Benkő 1980: 181–184). Ezzel szemben a *-né* képzőnk viszonylag fiatalnak számít: a XVII. században még inkább összetételi utótagként értelmezhető, ezt Bárczi szerint a *Szalai Kelemen uramné, az néhai Serényi Ferencné* (azaz néhai S. F. felesége) típusú, birtokviszonyt mutató szerkezetek bizonyítják. Talán a XVIII. században indulhatott meg a képzővé válás, s ekkortájt vette kezdetét a *nő* és a *né* jelentéskörének szétválása is, amelyet a nyelvújítás kora erősített meg (Bárczi 1975: 257–258). Végeredményben tehát három alakot különböztethetünk meg: a nemet jelölő foglalkozásneveket (*tanítónő, doktornő*), a férj foglalkozására utaló képzőt (*doktorné* 'a doktor felesége') és a hivatalos névadásba bekerült képzőt (*Kovács Istvánné*).

A mai magyarban is folyamatosan agglutinálódnak újabb képzők. Berrár Jolán a *-beli* és *-kora* elemeket „újabbkori önálló szóból lett képzők”-nek minősíti, a *-féle, -szerű* melléknévképzőket és a *-nemű* főnévképzőt pedig „inkább még képzőszerű utótagoknak” (MNyT 323). Ezzel szemben Kiefer az Új magyar nyelvtanban nem sorolja a képzők közé a *-kora* és *-nemű* elemeket, e csoporthoz tartozónak tekinti viszont a *-fajta* képzőt. A vitatott státusú toldalékokról a következőket írja: „A *-né, -beli, -féle, -szerű, -fajta* elemek minden szempontból az összetételi utótagokkal azonos módon viselkednek. Így például mindegyik megjelenhet mellérendelésekben: *trafikos-vagy boltosné, város- és falubeliek, üveg- vagy porcelánféle, rádió- és televíziószerű, két- vagy háromfajta*. Az említett elemek a szabályos összetételi utótagoktól csak annyiban különböznek, hogy önálló szóként nem használatosak” (ÚMNy 228). Ezeknek

⁶ Egyes nézetek szerint két szó, a *ság* és a *ség* élt egymás mellett, de e nézet tarthatatlanságát Benkő (1980: 181–183) meggyőzően bizonyította.

a szuffixumoknak az alkalmazási köre általában bizonyos megszorításoknak van kitéve, a *-beli*, a *-féle* és a *-fajta* például nem kapcsolódhat helynevekhez (**Belgiumbeli*, **Debrecenféle*, **Szegedfajta*) stb. (ÚMNY 240–244).

A finn *-tar/-tär* „nőnemképző” nagyon korán agglutinálódott (ezt jelzi illeszkedő alakpárja is).⁷ Alapszava, a *tytär* ’vkinek a lánya’ balti jövevényszó: FV **tüktäre* > md. *tejtär/štär*, lpS *daktar*; vö. litv. *dukte*, ópor. *duckti* (Hakulinen 2000: 181–182; Keresztes 1986: 166; SSA 3: 349). Ez a képző a XX. század első feléig nagyon aktív volt, főként titulusokat (pl. *kuningatar* ’királynő’, *kreivitär* ’bárónő’, *herttuatar* ’hercegnő’, *paronitar* ’bárónő’, *ruhtinatar* ’fejedelemnő’), művészeti fogalkozásokat (*laulajatar* ’énekesnő’, *näyttelijätär* ’színésznő’, *tanssijatar* ’táncosnő’), nemzetiségeket (*norjatar* ’norvég (nő)’, *ranskatar* ’francia (nő)’, *ruotsitar* ’svéd (nő)’), illetőleg sajátos (és pejoratív) „női szerepeket” jelölhetett (*rakastajatar* ’szerető’, *seikkailijatar* ’kalandornő’, *viettelijätär* ’csábító’). Mára – nem utolsósorban a nyelvi divat és a feminista társadalomszemlélet előretörése okán – ezeket az erősen nemekhez kötött, oppozíciókban létező szavakat (*opettaja* – *opettajatar* ’(férfi) tanár – tanárnő’) „nemsemlegesebb” kifejezések váltották fel (pl. az *opettaja* és a *laulaja* egyaránt jelölhet nőt és férfit), így e képző produktivitása szinte nullára csökkent, s a beszélt nyelvből gyakorlatilag kiveszett. Mila Engelberg vizsgálatai szerint a *-tAr* képző az 1950-ben kiadott Ammattihakemistóban még 77 foglalkozásnevében szerepelt (pl. *työnjohtajatar* ’munkavezetőnő’, *laulajatar* ’énekesnő’), 1970-ben és 1990-ben azonban mindössze egy-egy ízben fordult elő (*mielisairaanhoitajatar* ’elmekegőrházi ápolónő’ és *myyjätär* ’eladónő’) (bővebben: Engelberg 1998).

A kisebb finnugor nyelvek korai nyelvemlékeinek hiánya miatt a grammatikalizációs folyamatok diakrón vetületének vizsgálata nagyon nehéz, a képzők életének több évszázados nyomon követése szinte lehetetlen. Az újabb bibliafordítások azonban arról tanúskodnak, hogy az önálló szavak képzővé agglutinálódása élő folyamat, vö. pl. vog. *wārmal* ’dolog, ügy’ > *aytnewārmal* ’hit’ (tkp. ’hívó dolog’), *jirχatnewārmal* ’áldozat’ (’áldozó dolog’); *nak* ’esemény, körülmény’ > *nōχjaltnenak* ’feltámadás’ (’felemelkedő esemény’), *ōliylattālnak* ’csoda’ (’nem létező esemény’) (Keresztes 2004: 76). Ehhez hasonlóan viselkedik az osztj. *wer* ’dolog, munka’ és az *ōt* ’dolog, tárgy’ is: *atāmwer* ’vétek’ (tkp. ’rossz dolog’), *χāhawer* ’titok’ (’titkos dolog’); *emāñōt* ’szentség’ (’szent dolog’), *jurāñōt* ’hatalom’ (’erős dolog’) (Widmer 2004: 132; vö. továbbá Faludi 1954: 211, 220).

A produktivitás egyik fontos értékmérője az idegen szavakhoz való kapcsolódás képessége. A mai magyarban például a *-hat/-het* – általános hatóige-képző jellegénél fogva – idegen szóhoz is könnyedén kapcsolódhat (*dehonesztálhat*, *demokratizálhat*). A később részletesebben vizsgálandó mordvin képzők, félképzők és éppenhogy agglutinálódni kezdő utótagok elkülönítésének egyik jól működő kritériuma az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási képesség. A mára már képzővé vált, absztrakt névszókat létrehozó *-či* könnyedén csatlakozik orosz eredetű, kisebb-nagyobb hang- és alaktani módosítással mára már a mordvin szókincs részévé vált szavakhoz, pl. *bednojči* ’szegénység’ (< *bednoj* ’szegény’ < or. *бедный*), *bojkači* ’gyorsaság’ (< *bojka* ’fürgé’ < or. *бойкий*), *čestnojči* ’becsületesség’ (< *čestnoj* ’becsületes’ < or. *честный*), *smelči* ’bátorság’ (< *smel* ’bátor’ < or. *смелый*), *tesnači* ’szűk volta vminek’ (< *tesna* ’szűk’ <

⁷ A magyar és a finn agglutinációk esetében jó értékmérőnek bizonyuló palatoveláris illeszkedéssel a mordvinban óvatosan kell bánnunk, mert ott ezt az illeszkedésfajtát sokszor felülírja a palatális/nem palatális mássalhangzók kapcsolódási törvénye.

or. *тесный*), *tuvojči* 'tompaság, butaság' (< *tuvoj* 'tomba, buta' < or. *тупой*), *žadnojči* 'mohóság' (< *žadnoj* 'mohó' < or. *жадный*) stb. Ezt a kapcsolódási képességet ugyanakkor (egy-egy szórványos alaktól eltekintve, pl. *bełamopel'* 'fehérítő (anyag)' << or. *белый* 'fehér') nem fedeztem fel a többi szóba jöhető mordvin képző/utótag vizsgálatára során.

Hasonló kettőséget tapasztaltam a zürjénben is: a *-lun* absztrakt képző könnyebben kapcsolódik orosz eredetű szavakhoz (*matlun* 'bánat, szerencsétlenség' < *mat* 'pusztulás, vég', *radlun* 'vidámság' < *rad* 'vidám, vidámság'), mint a többi affixum (a szórványos előfordulások közül pl. *geštitanin* 'vendégség, lakoma' < *geštít-* 'vendégeskedik'). A vogul *-sup* képző orosz alapszavakhoz is járulhat: *šasšup* 'félóra' < *šas* 'óra' < or. *час*.

2. Az önálló szóból keletkezett képzők a mordvinban

A mordvin szakirodalomban meglepően sok, mintegy másfél tucat lexéma keveredett az agglutináció gyanújába: *al*, *alks*, *buje*, *či/ši*, *in*, *kaz*, *kir'da*, *lango*, *mař*, *maz*, *meže*, *nal*, *ne* ~ *ni*, *pe*, *pel'*, *přa/přä*, *pulo/pulä*, *tor*.⁸ (Jómagam ezt a sort a *pelks* elemmel egészítem ki.)

Serebrennikov mordvin történeti alaktanában (1967: 66) csak a *-či*-t minősíti képzőnek; a *-pel'*, *-mař*, *-kaz* elemeket pedig félaffectumoknak. Cygankin a szóalkotással foglalkozó egyetemi jegyzetében félképzőnek (полуаффикс) tekinti a *-bujе*, *-či*, *-in*, *-mař*, *-maz*, *-ne*, *-pel'*, *-přa*, *-pulo*, *-tor* elemeket, amelyek egy részét ma is élő lexémákra vezeti vissza, vö. *či* 'nap', *mař* 'gyümölcs termése', *ni* 'feleség', *pel'* 'eszköz, rész', *pulo* 'farok', *přa* 'fej' (később látni fogjuk, hogy ezek egy része nem állja meg a helyét), más részét pedig, nyelvtörténetileg erősen megkérdőjelezhető módszerekkel élve, rokon nyelvi megfelelőkből következteti ki, ill. „szódarabolás” útján kapja meg (Cygankin 1981: 18–21, 36, 48–49, 51, lásd még hasonló szellemben Cygankin 2000b: 151, 153). Ugyanő egy másik cikkében (1996: 21–22) a *-či*, *-mař*, *-ne*, *-pel'*, *-přa*, *-pulo* félképzők mellé beemeli az *al*, *lango*, *meže*, *nal* elemeket is. A 2000-ben megjelent leíró nyelvészeti kézikönyv, az Eržan kel' ezt az átmeneti képzőkategóriát affixoidoknak (аффиксоид) nevezi, s ide a *-či*, *-pulo*, *-pel'*, *-přa*, *-lango*, *-alks*, *-pe*, *-ni*, *-kirda*, *-meže*, *-mař*, *-bujе* alakokat sorolja (46–47).

A „gyanú” egy része helytálló, más része viszonylag teljességgel megalapozatlan. A mordvinföldi kutatók a vizsgált szóelemeket önkényesen csoportosítják, utótagnak, félképzőnek és képzőnek nevezve őket. Megesik olyan is, hogy egyazon szerző hol utótagnak, hol pedig képzőnek minősíti a kérdéses alakot. Ahhoz, hogy viszonylag rendet tegyünk ebben a kérdésben, mindenekelőtt egységes vizsgálati szempontrendszerrel kell kidolgozni. Az általam alkalmazott szempontok a következők (vö. Campbell – Janda 2001: 108–110):

- beszélhetünk-e deszemantizációról, azaz az adott utótag elvesztette-e eredeti jelentését?
- a képzés alapszava (illetőleg az összetétel előtagja) milyen szemantikai körbe tartozik; az adott képző(szerű elem) mennyire szabadon kapcsolódhat különböző szemantikai csoportba tartozó alapszavakhoz?

⁸ Felfogásom szerint az erza és a moksza egy nyelv két nyelvjárása, így a továbbiakban a példák sorában csak az erza alakot adom meg, a moksát csak indokolt esetben (erza adat híján, ill. jelentős hang- és alaktani eltérések esetében) tüntetem fel.

- mennyiben lehet absztrakt viszonyt kifejező elemnek tekinteni a vizsgált képzőt, utótagot?
- milyen az utótag és a belőle alakult képző(szerű elem) kapcsolata, él-e az alapalak a mai mordvinban, történt-e hangtani és/vagy alakítási változás?
- mennyire tekinthető produktívnek az adott szóelem (különös tekintettel az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási készségre)?

A továbbiakban a mordvin szerzők által képzőknek, ill. félképzőknek minősített elemeket veszem sorra.

A) Nem utótag, nem képző, hanem nyelvtörténetileg helytelen módszerrel önkényesen leválasztott szóelem

1. **-kaz.** Serebrennikov (1967: 71) a korlátozott elterjedésű félképzők közé sorolja az általa ismeretlen eredetűnek tartott *-kaz* elemet: *met'kaz* 'gyík', *ve'rgaz* [helyesen: *né'rgaz*] 'borz'. Ahhoz, hogy a *-kaz* elemet (félképzőnek tekinthessük, nemcsak a kiindulópontul szolgáló lexémát kellene megtalálni és annak jelentését körvonalazni, hanem teljes bizonyossággal el kellene különíteni az alapszót is. Ez, véleményem szerint, nem történhet meg.

Az erza etimológiai szótár (EtV 119) a *né'rgaz* alapszavának a *né'* 'csőr, orr, ormány' lexémát tartja, ugyanakkor összeveti a fi. *nirkko* 'menyét'⁹, é. *nirk* 'menyét', cser. *nerge*, *nergi* 'borz' szavakkal, melynek eredetét a FV **nirka* alapalakban véli megtalálni. Az UEW (303) a *né'* szócsaládból (FU **nere* 'orr, csőr, ormány' > lp., cser., md., votj., zürj., osztj. és szam. megfelelőikkel) hangtani okok miatt kizárja a *nirkko* 'hegycsúcs' lexémát. Az erza szót a 'csőr, orr, ormány' jelentésű elemből levezetni több mint kérdéses; ha pedig a *né'rgaz* összefügg az észti és cseremiszi 'menyét' jelentésű szavakkal, akkor képzőként csak a szóvégi *-z* jöhet szóba, tehát semmiképpen nem állja meg a helyét a *né'* + *kaz* tagolás. – A *met'kaz* két részre bontásának legnagyobb akadálya az alapszó ismeretlensége: egyetlen etimológiai, ill. egy- és kétnyelvű mordvin szótárban sem bukkantam rá a *met'* elemre (vö. MdWb 1253).

Amennyiben a *-kaz* képző lenne, a szóvégműtató szójegyzék tanúsága szerint gyanúba keverhető lenne még a *kečkaz* 'horog, kampó', *šatkaz* 'vadfokhagyma', *uškaz* 'tarackbúza' is (MdWb 671, 2093, 2485). A *kečkaz* 'horog, kampó' az EtV (69) szerint a *kečke-* töből eredeztethető, amely a *kičke're* 'görbe', *kičke'rgado-* 'elgörbül'; *kečke're-*, *kečke'rd'e-* 'öklel, döf, bök' szavak kiindulópontja is. A *kičke're/kičkor* (~ fi. *kehkerä*, cser. *käškär*) a finn-volgai korra vezethető vissza, vö. FV **kečke-rä* 'rund, krumm' (UEW 655). A szemantikailag helytállóknak tűnő szófejtést ('görbe' > 'horog, kampó') elfogadva, képzőnek csak a szóvégi *-z* tekinthető. Az *uškaz* 'tarackbúza' szót az EtV (199) az *uške* 'drót, huzal' *-z* képzős származékának tekinti, „hasonlóképpen a *met'kaz* [!], *kečkaz* szavakhoz”. Hasonló a helyzet a *šatkaz* esetében is, itt sem bukkantam egy esetleges *šat-* tö nyomára.

Összességében tehát sem a Serebrennikov által felhozott példák, sem pedig az esetleg még szóba jöhető alakok között nincs olyan, amelyet megnyugtató bizonyossággal alapszó + *kaz* tagokra lehetne bontani. Mindemellett az egyes alapszavak meglétét sem tudjuk kimutatni, és a kérdéses szuffixum eredeti jelentését

⁹ A finnben két *nirkko* szó él, 'hegycsúcs, orom' és 'menyét' jelentésben. A SKES (2: 385) nem zárja ki a kapcsolatot: az állat megnevezésének alapja testének hegyes formája lehetett. A SSA (2: 223) kissé szkeptikusabb: „Sana voi olla alk. sama kuin terävä kärkeä tarkoittaa *nirkko*^l, vaikkakaan sanojen levikkisuhteet eiväät tue tätä oletusta.”

sem tudjuk meghatározni, így tehát ezt az elemet ki kell zárunk a agglutinációval keletkezett képzők sorából.

2. -tor. Cygankin (1981: 19) a később tárgyalandó *-maz* elemhez hasonló módszerrel különít el egy *-tor* szuffixumot. Ezt olyan szavakban véli megtalálni, mint pl. *mastor* 'föld' (amelyet a fi. *maa*, é. *maa* szavakkal vet egybe)¹⁰ és *ukštor* 'juharfa' (~ cser. *ukš* 'ág'). Cygankin szerint a *tor* önálló szóként 'oszthatatlan többséget' fejezhetett ki. Etimológiai megfelelőjét a zürjénből és a cseremiszből próbálja kimutatni. Előbbiben a *-tj* szuffixumot a 'teljes' jelentésű *tj* önálló szóra vezeti vissza, utóbbiban pedig a gyűjtőnévi jelentésű *-er/-dar/-d'er* szuffixummal rokonítja (*kož* 'lucfenyő' > *kožer*, *koždar* 'fenyves'). (A zürjén *-tor* használatához vö. Serebrennikov 1963: 143.)

Vegyük sorra ezeket a szavakat! A *mastor* ismeretlen eredetű, nem folytatója az U **maye* 'Land, Erde' alaknak (vö. fi. *maa*, ?cser. *mu-*, zürj.-votj. *mu*, vog. *mā*, tvg. *mou*) (UEW 263). Az *ukštur* (*ukštor*) finn-volgai eredetű, vö. FV *wakštire* 'Ahorn, Acer platanoides' (~ fi. *vaahtera*, cser. *waštar*) (UEW 812), szóba sem jöhet a cser. *ukš* 'ág' szóval való összekapcsolása és kettébontása (~ fi. *oksa*, lp. *oak'se*, ?votj. *usi*, ?zürj. *vos* < FV (?FP) **oksa* 'Ast, Zweig') (UEW 716). – Összességében tehát semmi okunk a *-tor* képző meglétét feltételezni.

B) Képző, de nem önálló szóból alakult

3. -in. A központi és az északnyugati nyelvjárásokban a gyümölcsfák, bokrok nevében ritkán előfordul az *-ina* képző,¹¹ pl. *čevgel'* 'kányafa termése' > *čevgel'ina* 'kányafa', *jablik* 'alma' > *jablikina* 'almafa', *ovtoumar'* 'csipkebogyó (medvebogyó)' > *ovtoumar'ina* 'csipkebogyóbokor', *pižol* 'berkenye' > *pižolina* 'berkenyebokor', *umar'* 'alma' > *umar'ina* 'almafa' (néha – valószínűleg a *-mar'* utótag hatására – egy inetimologikus mássalhangzó is a képzőhöz kapcsolódik: *peš'te* 'mogyoró' > *peš'ter'ina* 'mogyoróbokor', *šl'iva* 'szilva' > *šl'ivar'ina* 'szilvafa', *viš'na* 'cseresznye' > *viš'nar'ina* 'cseresznyefa'). E képző másik jelentésköre: 'vmiben gazdag hely; hely, ahol vmilyen növény nő/állat él', pl. *čokovina* 'olyan hely, ahol sok fülemüle él' (< *čokov* 'fülemüle'), *topol'ina* 'nyárfás hely' (< *topol'* 'nyárfa'). – Cygankin ezt a képzőt egy önálló, 'hely' jelentésű szóból vezeti le, amelyet összekapcsol a zürjén *in* 'hely' lexémából alakult *-in* 'vmilyen hely; hely, ahol valamilyen cselekvés folyik' jelentésű képzővel (pl. *irj'kin* 'hüvös hely' < *irj'ks* 'hüvös') (Cygankin 1981: 36; 1996: 19–20).

Véleményem szerint Cygankin elmélete több okból sem állja meg a helyét. Egyrészt eléggé valószínűtlen, hogy a zürjénben és a mordvinban két 'hely' jelentésű szó azonos agglutinációs utat járjon be (a mordvinból nem is tudjuk kimutatni az állítólagos alapszót), másrészt pedig a zürjénben az *-in* elemű szavak elsősorban a szemantikai mező zártága miatt nem felelnek meg maradéktalanul a képzővé válás kritériumainak, ezek ma még inkább összetételeknek minősülnek. (Ugyancsak Cygankin magyarázata

¹⁰ Magának részben ellentmondva az etimológiai szótárban a *mastor*-t két részre bontja: az előtagot finnugor eredetűnek tartja (fi. *maa*, zürj.-votj. *mu*), a *-stor* utótagot viszont az orosz *сторона* 'oldal' szóból vezeti le (EtV 103).

¹¹ Az irodalmi nyelvben gyakoribb a *-ks*: mdE *a'tamar'* 'cseresznye' > *a'tamar'ks* 'cseresznyefa', *iňzej* 'málna' > *iňzejks* 'málnabokor', *leňge* 'háncs' > *leňgeks* 'hársfa', *lomžor* 'zelnice' > *lomžor'ks* 'zelnicebokor', *pižol* 'berkenye' > *pižol'ks* 'berkenyebokor'; mdM *gruša* 'körte' > *gruša'ks* 'körtefa', *kustar* 'bokor' > *kustar'ks* 'cserjés', *lajmar'* 'zelnice' > *lajmar'ks* 'zelnicebokor', *normal'* 'eper' > *normal'ks* 'eper', *šl'iva* 'szilva' > *šl'ivaks* 'szilvafa', *viš'na* 'cseresznye' > *viš'na'ks* 'cseresznyefa' stb.

ellen szól a képzővégi magánhangzó is: az önálló szóból alakult képzők átmennek bizonyos fonetikai átalakuláson, de *-a* soha nem kapcsolódik hozzájuk.)

Valószínűbbnek tartom az orosz nyelv hatását, vö. *калина* 'kányafa', *клещевина* 'ricinusbokor', *малина* 'málna, málnabokor', *осина* 'rezgő nyárfa'; *ивина* 'fűzfavessző' (< *ива* 'fűzfa'), *виноградина* 'szőlőszem' (< *виноград* 'szőlő') – növénynevekben, ill. azok képzőjeként; *извилина* 'kanyarulat' (< *извив* 'hajlás, kanyarulat'), *котловина* 'völgykatlan' (< *котёл* 'katlan, üst'), *теснина* 'hegyszoros' (< *тесный* 'szűk, szoros'), *трясина* 'ingovány' (< *тряс-* 'ráz') – helyet jelölő szavakban.

4. *-maz*. Cygankin (1981: 19) két (nyelvjárási) közszó és néhány személynév etimologizálása eredményeképp tekinti a *-maz* elemet képzőnek, s ennek 'vmihez/vkihez hasonló, vmit birtokló' jelentést tulajdonít. Az általa a szamarai terület Matjuszkino falujából adatolt *kečemas* 'horog' és a talányos módon csak „erza dialektus” jelzettel ellátott *nařkamaz* 'üröm' irodalmi nyelvi megfelelője a *kečkaz* és *nařtemks* (ugyanakkor Paasonen szótárában a *nařkamas*, *ňäřkamas*, *ňerkamaz* moksa adatként szerepel, vö. MdWb 1332). A *kečkaz* szóról már fentebb megállapítottam, hogy nem lehet *keč(e)* + *kaz* elemekre bontani. Az EtV (115) a *nařtemks* etimonját a FV **nař-* töben véli megtalálni, összevetve ezt a fi. *näre* 'fiatal lucfenyő', zürj.-votj. *ňer* 'vessző, vesszőnyaláb' szavakkal. Az UEW azonban az Ug (?U) *ňV:r3* 'Rute, junger Schöbling' szónak csak a vogul, az osztják és a magyar (*nyír*) megfelelőjét tekinti biztosnak, a cseremis, zürjén, votják és szamojéd alakokat bizonytalannak veszi, a finn szót nem vonja ide, a mordvinról pedig említést se tesz (UEW 331). Paasonen a *nařtemks/ňerkamaz* alakokat a csuvas *nargâmãš* szóból eredezteti (MdWb 1332). – Mindezek alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy szóba sem jöhet a 'horoghoz hasonló', ill. 'vesszőhöz hasonló' jelentésmagyarázat.

A *-mas* (*-maz*) ugyanakkor személynévképzőként valóban funkcionál, a pogány kori mordvin nevek őrzik e képzőt, pl. *Kečemas* < *keče* 'merőkanál', *Piňemas* < *piňe* 'kutya', *Valgomas* < *valgo-* 'lemegy (a nap)'.¹² E képző eredetéről több nézet látott napvilágot. Az egyik, inkább a népetimológia körébe illő hipotézis szerint a *Keče Maska* 'Maska kanala', *Piňe Maska* 'Maska kutyája' szerkezetekből jött létre, majd elvonták belőle a kicsinyítő képzőnek vélt *-ka* elemet (ennek súlyosan ellentmond a genitivusi rag hiánya és a birtokos szerkezet fordított sorrendje: *Maskaň keče*). A másik feltevés szerint e képzőben a *-ma* deverbális nomenképző (vö. *valgoms* 'lemegy' > *valgoma* 'naplemente') és egy *-s* képző olvadt össze. Ezáltal *Valgomas* alak jött létre, majd az analógia révén (*Valgomas* ~ *Valgovat*) elvonták a *-mas* képzőt. Itt segíthetett a *Kema-s*, *Kolma-s*, *Rama-s* nevekben lévő *-m* elem megléte is, a morfémahatárok eltolódásával (Nad'kin 1973: 109–110). Ha ez utóbbi hipotézis igaz, vizsgálódásunk köréből akkor is ki kell zárni a *-mas* elemet, merthogy akkor halmozódással keletkezett képzőről van szó.

Večkanova ezzel szemben egy önálló 'tárgyak összessége, emberek meghatározott csoportjához (család, nemzetség) való viszony' jelentésű szóból vezeti le ezt a képzőt, így a *-mas* a személynévekben a nemzetséghez tartozás kifejezésére szolgált. Elméletét nagymértékben gyengíti, hogy a fentebb már elvetett mdE *kečkemaz* 'horog' és a mdM

¹² A névadás motivációja ezekben az esetekben lehet az először meglátott tárgy (*Kečajkin* < *keče* 'merítőkanál', *Piksajkin* < *piks* 'kötél'); állathoz hasonlítás, ill. óvónévi jelleg (*Kelaškin* < M *kelaž* 'róka', *Numolov* < *numolo* 'nyúl', *Oftaň* < M *ofta* 'medve') és a születés ideje (*Isaš* < *isak* 'tegnap', *Nujat* < *nuje* 'arat').

kármaz 'fürt' szóban véli megtalálni annak a bizonyos „önálló szónak” a nyomát, tehát nézete tulajdonképpen Cygankin véleményét tükrözi (Večkanova 1985: 135).

Összességében tehát sem a két nyelvjárási közszó, sem pedig a személynevekben felfedhető képzőelem nem indokolja az önálló szóból keletkezett *-maz* (*-mas*) képző létét, ugyanis ilyen szót a mordvinból nem tudunk kimutatni, a képző egykori jelentését nem tudjuk körvonalazni, s a közszoói alaptagok rendkívül kevés száma és etimologizálási problémái miatt biztos alaptagot sem tehetünk fel.

C) Az adott lexéma összetételek utótagja, nem kezdődött meg az agglutinációs folyamat

5. *al*. Cygankin (1996: 21) a félaffectumok közé sorolja az *-al* 'vmi alatt lévő hely' elemet (ennek alapszava az *al* 'alsó, alul lévő; alsó rész; alátét, állvány', vö. MdWb 22). Állítását a következő példákkal igyekszik alátámasztani: M *śed'al* 'pince' < *śed* 'padló, deszka; híd', M *kudal* 'talapzat' (< *kud* 'ház'), M *val'mal* 'ablak alatti hely' (< *val'ma* 'ablak'). A sort folytathatnánk Paasonen moksa példáival: *kāmal* 'csizmatalp' < *kāmā* 'csizma', *pandal* 'lejtő' < *pandā* 'domb', *pi'l'geal* 'talp' < *pi'l'ge* 'láb', *ulal* 'toka' < *ul* 'áll', *utəmal* 'hombár alatti hely' < *utəmə* 'hombár' stb. (MdWb 23).

Ebben az esetben deszemantizációról egyáltalán nem beszélhetünk, hiszen az *al* utótag eredeti jelentése jól megőrződött. Az összetételek konkrét helyet jelölnek (az előtag és utótag viszonya világosan látható), az absztrahálás folyamata nem indult el. Az alapszó szemantikai köre viszonylag zárt, tetszőleges jelentéstani variabilitásról szó sincs. Mindezek alapján az *al* egyértelműen összetételi utótagnak tekinthető, s a vizsgálati körből kizárandó.

6. *alks*. Az Erźań kel' (2000: 47) szerint ez az elem 'valaminek az alsó részét jelöli' (ezt kiegészíthetjük a 'növény, tő alsó része' és az 'ágy' jelentésekkel is, vö. MdWb 28). Kapcsolódhat testrésznévhez (*keńžalks* 'körömalja' < *keńže* 'köröm', *pi'l'galks* 'talp' < *pi'l'ge* 'láb', *kavalalks* 'hónalj', *ulalks* 'toka' < *ulo* 'áll'; *pr'alks* 'az ágy fejrésze; párna' < *pr'a* 'fej'); földrajzi köznévhöz (*mastoralks* 'föld alatti boltozat' < *mastor* 'föld', *pandalks* 'hegyalja' < *pando* 'hegy'); ill. jelölheti a lakás, lakóterület bizonyos részeit (*eźemalks* 'a lóca alatti hely' < *eźem* 'pad, lóca', *val'malks* 'az ablak alatti hely' < *val'ma* 'ablak'). (A példák egy részéből kiviláglik, hogy az *-al* és az *-alks* a jelentés megváltozása nélkül egyaránt kapcsolódhat bizonyos szavakhoz.)

Az *al* elemhez hasonlóan, itt is egyértelműen megmarad az *alks* eredeti jelentése, nem indult el semmiféle deszemantizációs folyamat. Az összetételek konkrét testrészt, tárgyat, helyet jelölnek, s az előtag és utótag viszonya világos. Az alapszó szemantikai köre itt is viszonylag zárt. A képzővé válást nehezíti az is, hogy az *alks* eleve képzett szó: az *al* 'vminek az alja' lexémához a rendkívül produktív *-ks* denominális nomenképző járul. Mindezek alapján elmondható, hogy az *alks* nem képző vagy félképző, hanem összetételi utótag.

7. *bije*, *-bijo*, *-buje*. Cygankin (1981: 48–49) ezt az elemet önálló szóból alakult képzőnek tekinti. Funkciója, felhasználási köre rendkívül korlátozott, csak az északkeleti erza nyelvjárásokban fordul elő, s csak személynevekhez kapcsolódhat. Az alapszó, a mE *bujo*, *pijo* – amely mára már kiveszett a mordvinból, s helyére a *čora* 'fiú' lépett – az ősm. **pujə/pijə* < **pūjə* alakra vezethető vissza, amely kapcsolatba hozható a m. *fiú*, zürj.-votj. *pi*, cser. *püerye*, fi. *poika* (< PFU **pojka* 'fiú, vkinek a fia';

UEW 390; Keresztes 1986: 122) szavakkal.¹³ A szóeleji *p*- bizonyos fonetikai helyzetben (összetett szavakban, zöngés mássalhangzóra végződő előtag után) zöngésülhetett.

A személynévi tőhöz kapcsolódva a *bije*, *bijo*, *buje* jelentése megváltozott: 'fiú' > 'család, nemzetség feje, nagycsalád vezetője' > 'nemzetség, törzs'. Ez a jelenség ma is adathozható: *Mitránbuje* 'mindazok, akik a Dmitrij nevű férfi családjába tartoznak'; *Ohremeńbuje* 'akik Jefrem családjának a tagjai'. Ez a szó a nem hivatalos (nem eloroszosított) településnevekben, mordvin személynevekhez kapcsolódva 'a nemzetség, törzs szállásterülete' jelentést vette fel, vö. *Aľańbijo*, *Kečeńbije*, *Kul'asbije*, *Ordańbuje*, *Orozbije*, *Orzańbuje*, *Salmańbijo*, *Sirézbuje*. Ugyanígy a zürjén *pi* is kapcsolódhat toponimákhoz: *Ill'api* 'Ilja fia' (egy út neve, tkp. 'Ilja fiának az útja'), *Katpi* 'Katalin fia' (egy tó neve); a *pijan* pedig a lakosság egy csoportjának meghatározására szolgál: *ižmapijan* 'az Izma folyó mellett lakók', *jemvapijan* 'a Jemva mellett lakók'. (A *pi* ~ *pijan* a zürjén köznevekben gramatikalizálódott, kicsinyítő képzővé vált, vö. *zonpjan* 'fiúcska' < *zon* 'fiú'; *sijpjan* 'hajacska' < *sij* 'haj') (Cygankin 1981: 48–49; 1983: 163–164).

Véleményem szerint itt sincs szó agglutinációval alakult képzőről, ugyanis a *bije*, *bijo*, *buje* tökéletesen beillik a mordvin földrajzi nevek egyik alaptípusába, a kételemű (bővítményrész + alaptag szerkezetű) nevek csoportjába. A leggyakoribb víznévi (és víznéből metonimikus névadással keletkezett településnévi) alaptagokhoz (*lej* 'folyó', *latko* 'árok, vízmosás, patak', *lišma* 'forrás', *erke* 'tó'), ill. a *kužo* 'tisztás' névelemhez túlnyomó többségben köznévi bővítményrész járul, míg a településnevek megalkotásában módfelett produktív *vele* 'falú' alaptaghoz javarészt személynévi bővítmény társul.¹⁴ Ezek a nevek tehát ugyanolyan felépítésűek, mint a *bije*, *bijo*, *buje* elemű toponimák, így semmi okunk képzővé válást feltételezni (illetőleg ha ez képző lenne, akkor az összes többi, mintegy kéttucatnyi egyéb földrajzi köznévi alaptagot is annak kellene minősíteni, ami abszurd helyzetet eredményezne).

8. kirda (< FV **kerta* 'sor, rend; -szor/-szer/-ször', vö. fi. *kerta* – UEW 659). Multiplicativusi jelentésű elem: *kavońgirda* 'kétszer', *kolmońgirda* 'háromszor', *kemeńgirda* 'tízszor', *ombońgirda* 'másodszer' (mivel mindig a számnév genitivusi alakjához járul, a *k*- így zöngésül). Ennek az elemnek a megítélése a mordvin szakirodalomban nem egyértelmű. Az Erźań kel' (2000: 47) affixoidnak tekinti, a nyelvkönyvek (Mosin – Bajuškin 1983: 126; Mészáros 1998: 101) általában névutónak, az erza értelmező szótár (Abramov 2002: 184) szórésznek, szóelemnek (*val pel'ks*) minősíti. Az egybe- ill. különírás kérdésében is ingadozás figyelhető meg: *lamońkirda* ~

¹³ Jelentéstani nehézségek miatt nem fogadható el Voronin etimológiája, mely szerint a tat. *buje* 'vidék, övezet' szóra (vö. or. *byú* 'vidék, határ') volna visszavezethető, s eredetileg a 'mordvinokat a szergacsi tatároktól elválasztó határ'-t jelölte volna. Ugyancsak elvetendő Gordeev feltevése is, miszerint csak a mdE *bij(e)* származhat a PFU **pojka* szóból, a *buj(e)* viszont a fi. *oja*, lív *voja* 'árok' megfelelője lenne (idézi Cygankin 1981: 49).

¹⁴ *Čińev lišma* < *čińev* 'szagos, büdös', *Čovar lišma* < *čovar* 'homok', *Ińeļej* < *ińe* 'nagy', *Kańšt' erke* < *kańšt'* 'kender', *Kardon latko* < *kardo* 'istálló, akol', *Kijav latko* < *kijav* 'kígyó', *Lapiža erke* < *lapuža* 'lapos', *Lepļej* < *lepe* 'éger', *Ovto lej* < *ovto* 'medve', *Pičinguši* < *piče* 'fenyő', *Šijalej* < *šija* 'ezüst', *Šil'dej lišma* < *šil'dej* 'zsombék', *Tańtej lej* < *tańtej* 'édes, finom', *Tumo latko* < *tumo* 'tölgy', *Ved'gev latko* < *ved'gev* 'vízimalom'; ill. *Armej vele*, *Boraž vele*, *Kočkur vele*, *Kuraj vele*, *Norad vele*, *Polaj vele*, *Sudož vele* stb. (Kazaeva 2001: 11–44).

lamoń kirda 'sokszor'. Alakilag – és számnevekhez kapcsolódva szófajtanilag is – inkább a névutókhöz kell sorolni, a képző kritériumainak nem felel meg.

9. lango. Önálló szóként elsősorban 'felület, felszín, vminek a felületén lévő hely', ill. 'idő, idény' jelentése van. E két fő jelentés az összetételekben is megőrződik: *čalgamolango* 'lépcsőfok' (< *čalgamo* 'lépcső'), *kaštomolango* 'kemencepadka' (< *kaštomo* 'kályha, kemence'), *kudlango* 'háztető' (< *kud(o)* 'ház'), M *kušt'amalanga* 'lépcsőtornác, (fedett) feljázat' (< *kušt'ema* 'lépcső'), *lovsolango* 'tejszín' (< *lovso* 'tej'), *pečkalango* 'a kemence teteje, felszíne' (< *pečka* 'tűzhely, kemence'), *potoloklango* 'padlás' (< *potolok* 'mennyezet'); ill. *leďemalango* 'a kaszálás ideje' (< *leďema* 'kaszálás'), *nujemalango* 'az aratás ideje' (< *nujema* 'aratás'), *robotalango* 'munkaidő' (< *robota* 'munka'), *vid'emalango* 'a vetés ideje' (< *vid'ema* 'vetés'). A *-lango* 'idő' voltaképpen el is hagyható az *ašolgamalango* (< *ašolgadoma* 'hajnalodás'), *čokšnelango* (< *čokšne* 'este'), *kovlango* (< *kov* 'hold, hónap'), *valskelango* (< *valske* 'reggel'), *velango* (< *ve* 'éjszaka') összetételekből. Sajátos jelentésmozganata e lexémának a 'teljes, egész' árnyalat kifejezése, pl. *kojmelango* 'lapát (tkp. az egész lapát)' < *kojme* 'lapát', *šangolango* 'vasvilla (az egész)' < *šango* 'vasvilla', *mastorlango* '(az egész) világ' < *mastor* 'föld, ország, világ'. 'Hímzés' jelentést hordoz a *lavtovlango* 'vállhímzés' < *lavtov* 'váll', *mešče-lango* 'mell-hímzés' < *mešče* 'mell' szavakban. (Vö. Cygankin 1996: 21; Eržan' kel' 2000: 47; MdWb 1009).

Elvontabb helyviszonyt fejez ki a *kalmolango* 'temető' (< *kalmo* 'sír, sírgödör') és *kilango* 'út, utazás' (< *ki* 'út').

A felsorolt adatok alapján a *-lango* összetételi utótagnak tűnik. A helyviszonyokat kifejező összetételek konkrét helyeket jelölnek, s az előtag és utótag viszonya világosan látható, ugyanakkor néhány szóban talán már megindult egyfajta absztrahációs folyamat, vö. *kalmolango*, *kilango*, ill. *kojmelango*, *šangolango*, *mastorlango* (s talán ide sorolható a *tiňgelango* 'szérű' < *tiňge* 'szérű', *ved'lango* 'patak' < *ved'* 'víz', *viřlango* 'erdő, erdős hely' < *viř* 'erdő', ahol az összetétel voltaképpen ugyanazt jelenti, mint az előtag, másképpen fogalmazva a *-lango* itt talán egyfajta jelentés nélküli képzővé kezd üresedni). Az időviszonyt jelentő szavak (elsősorban a *čokšnelango*, *valskelango*, *velango* típusú összetételek) szintúgy magukban hordozzák a képzősülés lehetőségét.

10. mař. A md. *umar' / mař* 'alma; termés, gyümölcs; bogyó; szamóca' összetett szavak utótagjaként valamilyen növény (gyümölcs) termését, bogyóját jelöli, pl. *čejumar' / šajmar'* 'tözegáfonya' < *čej / šaj* 'sás', M *iňd'ar'mař* 'lonc (bogyója)' < *iňd'ar'* 'lonc', *kuzumar' / kuzmař* 'lúcfenyő toboza' < *kuz* 'lúcfenyő', *mastorumar', mastumar'* 'földieper' < *mastor* 'föld', *modaumar', modamař / modmař* 'krumpli' < *moda* 'föld', *ovtumar', ovtumař / oftamař* 'csipkebogyó, vadrózsa (termése)' < *ovto / oftə* 'medve', *pičumar' / pičamař* 'fenyőtoboz' < *piče / pičə* 'fenyő', *tumoumar' / tuməmař* 'gubacs' < *tumo / tumə* 'tölgy'.¹⁵ (Ritkán előfordul testrésznevekben is: *čamaumar'* 'arc, orca' < *čama* 'arc', M *šel'məmař* 'pupilla' < *šel'mə* 'szem', itt a vizsgált szó jelentése némiképp megváltozott.) (Vö. MdWb 1175.)

¹⁵ A md. *lamar' / lajmař* 'zelnice (termése)' szavakba valószínűleg utólag, analogikusan épült be a *mař* elem, alapszava ugyanis a *lom / lajmə* 'zelnice', amely uráli eredetre megy vissza, vö. fi. *tuomi*, é. *toom*, lpN. *duobmā*, cser. *lombā*, zürj.-votj. *lēm*, osztjV. *jəm*, vogTJ. *lēm*, szelk. *čēm* < U *đeme* (*đōme*) 'Traubenkirsche, Ahlkirsche' (UEW 65).

Cygankin véleményével (1996: 21) ellentétben¹⁶ ezt a lexémát nem lehet (fél)képzőnek minősíteni, mert nem felel meg a derivációs kritériumoknak: szemantikailag nagyon kis csoportot alkotnak az alapszavak; az így keletkezett szavak behatárolt jelentésűek ('növény termése'); a vizsgált elemnek absztraháló képessége nincs; az eredeti jelentés nem homályosult el; az összetétel utótagjának jelentése közel áll az eredeti jelentéshez.

11. *nal*. Ez a szó a moksában ma 'csoport, csapat, nyáj' jelentésben él; összetételek utótagjaként pedig elsősorban 'valamilyen növényvel benőtt terület' jelentést hordoz (pl. *kaľnal* 'fűzfaerdő' < *kaľ* 'fűzfa', *kuznal* 'fenyőerdő' < *kuz* '(luc)fenyő', *lepənal* 'égeres' < *lepə* 'éger', *ńudńinal* 'nádas' < *ńudńi* 'nád', *pāšənal* 'hárserdő, hársliget' < *pāšə* 'hárs', *pičənal* 'fenyves' < *pičə* 'fenyő', *pojunal* 'nyárfaliget' < *poju* 'nyárfa', *tumənal* 'tölgyes' < *tumə* 'tölgy'). Gyűjtőnévi funkcióra utal a *ćilďinal* 'zsombékos hely' (< *ćilďi* 'zsombék, gyephalom') és a *kevnal* 'kőbánya' (< *kev* 'kő') összetétel is.

A *nal* az erza köznevek közül mára már kiszorult. Mordvínföldi névtanosok néhány településnévben vélik felfedezni e szót, szerintük a *Načənalka*, *Načənali* nevek alaptagja ez az elem (< *načko* 'nyirkos, nedves') (vö. Inževatov 1987: 149). (Az etimológiát a szemantikai problémák mellett az is gyengíti, hogy az első településnév hidronimikus eredetű, a *Načənalka* folyóról kapta a nevét.)

E szó nincs kapcsolatban a *nal* 'nyíl' főnévvel (vö. UEW 317).

Paasonen bizonytalan ennek az elemnek a megítélésében: „Wort od. Suff., das nur in Verbind. mit einigen Nomina vorkommt u. 'Menge, Vielheit, Reichtum' bedeutet” (MdWb 1312). Cygankin (1996: 21) egyértelműen gyűjtőnévi funkciójú félaffectumnak tartja, s nem utótagként kezeli. Megítélésem szerint e vélekedésnek a térszínformákat megnevező földrajzi nevekben – hasonlóan a *bije*, *bijo*, *buje* lexémához – semmiféle alapja nincs, a korábban vázolt érvek miatt ez nem lehet képző, csak utótag (vö. *lej*, *latko*, *veľe* stb.).

Úgy tűnik, hogy a gyűjtőnévi jelentés képes magában hordozni a képzővé válás lehetőségét, ugyanis Paasonen szótárából (MdWb 1312) tudtam adatolni egy „képzőszerű” köznévi (azaz nem földrajzi névi) előfordulást: M *šabanal* 'sokgyerekeség' (< *šaba* 'gyerek').

12. *pulo*. Az agglutinálódott képzőknek tartott szavak közül talán ez a leginkább vitatott, s egyben a legtöbb félreértelmezéssel „sújtott” lexéma. Mészáros Edit részletesen áttekinti e kérdés irodalmát (Mészáros 1999–2000: 237–240), bemutatja a különféle vélekedéseket, s megpróbálja tisztázni, képzővel vagy összetételi utótaggal állunk-e szemben. A legelső problémát az okozza, hogy itt voltaképpen homonim szavakról van szó (1. 'farok; copf'; 2. 'liget, erdőcske'), ám a szakirodalom erről alig vesz tudomást. A mordvin szótárak általában csak a 'farok; copf' jelentést (illetve az abból levezethető egyéb jelentéseket) közlik,¹⁷ s csak néhány műben szerepel mindkét szó.¹⁸

¹⁶ Voltaképpen már magával a képző meghatározásával is gondok vannak: Cygankin csak *-mar* szuffixumról beszél, holott helyesebb lenne E *umar*, M *mar* elemekről szólni.

¹⁷ Vö. 'хвост; Schwanz, Schweif'; 'коса; Haarflechte, Zopf (der Mädchen)'; 'пасмо; Gebinde, Fitze, Strähne', továbbá 'стержень, рукоятка; Schaft, Stiel' stb. (MdWb 1833–34); 'хвост, коса, ручка, пасма' (ERS 526); 'hántä; palmikko, letti; verkon pohjukka' (MSS 151).

¹⁸ Vö. 1. 'hántä; palmikko, letti', 2. 'lehto' (ESS 135); 1. 'farok; hajfonat, copf, varkocs', 2. 'fás hely, liget, erdőcske; vmilyen növényvel benőtt / állattal benépesült hely' (EMSz 246).

A második nehézséget a lexéma minősítése jelenti. A különféle kézikönyvek, grammatikai összefoglalók és iskolai nyelvtankönyvek hol gyűjtőnévi jelentésű képzőnek (pl. Cygankin 1980: 108, 150), hol félképzőnek (pl. Cygankin 1981: 18, 51; Serebrennikov 1967: 66, 70), hol pedig összetételi utótagnak (Cygankin 1983: 72, 98; Kelin 1967: 65) tekintik a vizsgált elemet (bővebben l. Mészáros cikkében).

Jelen dolgozat vizsgálódási tárgyából a 'farok; copf' jelentésű szót kizárhatjuk, ugyanis a *kařbulo* 'bocskor hátulja', *urbulo* 'mezei zsurló' (szó szerint 'mókusfarok'), ill. *čerbulo* 'hajfonat', *muškopulo* 'kenderfonat' (vö. Mészáros 1999–2000: 241) szavak *-pulo* eleme egyértelműen összetételi utótagnak minősül.

Vizsgáljuk meg tehát a *pulo* 'liget, erdőcske' lexémát tartalmazó szavakat, mennyiben teljesülnek ez esetben a képzővé válás feltételei! Mészáros négy szemantikai alcsoportot különít el: a) 'liget, erdőcske, fás hely': *kil'ejbulo* 'nyírfaliget' (< *kil'ej* 'nyírfa'), *pičepulo* 'fenyves' (< *piče* 'fenyő'), *tumopulo* 'tölgyes' (< *tumo* 'tölgy'); b) 'növénytől benőtt hely': *in'zejbulo* 'málnás' (< *in'zej* 'málna'), *šil'd'ejbulo* 'zsombékos hely' (< *šil'd'ej* 'zsombék'), *řikšepulo* 'füves hely, tisztás' (< *řikše* 'fű'); c) '-s/-os/-es/-ös hely' (ahol az előtag nem növénynév): *latkopulo* 'szakadékos hely' (< *latko* 'szakadék'); és d) 'vmilyen állattal benépesült hely': *joznepulo* 'kígyós hely, kígyófészek' (< *jozne* 'kígyó'). A felsorolt adatok alapján úgy tűnik, hogy a *pulo* nem képző, hanem összetételek utótagja. Sem a deszemantizációnak, sem az absztrahálásnak nincs jele, hiszen a vizsgált lexémák konkrét helyeket jelölnek. Az alapszó szemantikai köre jól körülhatárolható: növénynevek (azon belül is elsősorban fanevek), állatnevek, térszínformák megnevezései fordulhatnak elő. Összességében elmondható, hogy az elsősorban az erzából adatható *pulo* használati köre és minősítése megegyezik a *moksa nal* szóéval.

D) Az utótag megindult a képzővé válás útján (de még a deszemantizációs folyamat elején jár; a vizsgált elem szemantikai ereje nagy, jelentésbeli kapcsolódási szabadsága csekély, s az alapszóval való kapcsolatát jól őrzi, elvont viszonyok jelölésére még csak kis mértékben képes).

13. -přa/přü.¹⁹ Önálló szóként a következő jelentéseket hordozza: 1. 'fej, fő' (*lomaňeň přa* 'emberfej', *pondakš přa* 'borzas fej'); 2. 'vminek a felső része, teteje, csúcsa' (*čuvtoň přa* 'a fa teteje', *pandoň přa* 'hegytető'); 3. 'vminek a vége' (*suroň přa* 'ujjbegy'); 4. 'állatok száma, darab' (*stadasoňt' šizgemeň přat* 'a nyájban hetven fej van') (Abramov 2002: 398; ERS 521; MdWb 1796). Képzett alakok alapszavaként: *přadovks* 'befejezés', *přavks* 'tartalomjegyzék', *přavt* 'főnök', *přev* 'ész'; alárendelő összetételek előtagjaként: *přačeř* 'hajszál', *přaked'* 'fejbőr', *přakolgan* 'koponya', *přapaća* 'fejkendő', *přasuře* 'koszorú', *přaud'em* 'agyvelő'; mellérendelő összetételben: *přat-pil'geť* 'végtagok'; névutó alapszavaként: *přasto* 'tetejéről', *přaso* 'tetején', *přas* 'tetejére' stb. Mindezek mellett a *přa* visszaható névmásként is él: *přa šnams* 'dicsekszik', *přa vanstoms* 'vigyáz magára', *přa veřams* 'viselkedik'.

Összetételek utótagjaként szintén produktívnak számít. Vizsgálódásom célkitűzése értelmében a konkrét 'fej, fő; vmi teteje, vége' jelentések (azaz utótagok) és az elvont jelentések (azaz képzők) között kell határvonalat húznunk. Mindenképpen a konkrét szemantikai kategóriába tartoznak az alábbi alcsoportok: építmények teteje, felső része:

¹⁹ FU **perä* 'hátsó rész' > fi. *perä*, votj. *ber*, zürj. *bör* 'hátsó rész', osztj. *pěrtäŋ*, vog. *pärəw* 'hátra' (UEW 373).

kudopra 'háztető' (< *kudo* 'ház'), *kušt'embra* 'lépcső, feljáró' (< *kušt'ema* 'lépcső'), *palmańbra* 'az ajtófélfá felső része' (< *palmań* 'oszlop, pillér'), *utombra* 'a csűr padlása' (< *utomo* 'csűr'); testrészek vége: *kelbra* 'nyelvhegy' (< *kel* 'nyelv'), *lavtovbra* 'váll' (< *lavtov* 'váll'), *pilepra* 'a fülkagyló felső része' (< *pile* 'fül'), *sudopra* 'orrhegy' (< *sudo* 'orr'); lábbelik orra: *kařbra* 'a bocskor orra' (< *kař* 'bocskor'), *kembra* 'csizmaorr' (< *kem* 'csizma'); tárgyak feje: *eskepra* 'a szög feje' (< *eske* 'szög'); növények feje: *čuřkapra* 'egy fej hagyma' (< *čuřka* 'hagyma'), *kapstapra* 'egy fej káposzta', *makopra* 'mákgubó' (< *mako* 'mák'), térszínformák teteje: *pandopra* 'hegycsúcs' (< *pando* 'hegy'); vizek forrása: *lejbra* 'folyó forrása' (< *lej* 'folyó'), *lišmapra* 'forrás, kútfo' (< *lišma* 'kút'), *vedbra* 'forrás' (< *ved* 'víz').

Absztrakt viszonyokat fejez ki, tehát már inkább képzőnek tekinthető: *čaripra* 'csibész' < *čari* 'kerék; forgó', *iredšpra* 'részség' < *iredems* 'berüg', *keňžepra* 'egy csipetnyi vmi' < *keňže* 'köröm', *lembra* 'olvasztott zsír maradványa' < *lem* 'faggyú, zsír', *pondakšpra* 'ápolatlan, gondozatlan ember' < *pondakš* 'borzas, kócos', *šajtańbra* 'ördög' < *šajtań* 'ördög, sátán', s talán ide sorolható a *botpra* 'ebihal' < *bot* 'halászáskor használatos bot', *kevbra* 'köves hely' < *kev* 'kő', *sukspra* 'pattanás' < *suks* 'féreg, kukac', *čavkańbra* 'lóhere' < *čavka* 'csóka'.

Összességében tehát elmondható, hogy a *pra* elem absztrahálódása néhány szóban már megindult, de a deszemantizációs folyamatnak még csak az elején jár, mivelhogy az alapalak önálló szóként is, összetételekben is élő, produktív lexéma, továbbá a képző és az utótag elkülönülését gyorsító hang- és alaktani változások (az általános elvű zöngésülést leszámítva) még nem történtek meg. A képzősülést elősegítheti, hogy a vizsgált előtagok viszonylag változatos szemantikai körbe tartoznak, a szemantikai háttér tehát biztosítva van. A *pra* képzőként produktívnek tűnik, orosz eredetű alapszót ugyanakkor nem találtam.

14. -pe²⁰ 1. 'vminek a vége (térben)': *kiń pe* 'az út vége', *piks pe* 'kötélvég'; 2. 'vminek a vége (időben)': *leleń pe* 'a tél vége', *majeń pe* 'május vége' (Abramov 2002: 356; ERS 463; MdWb 1571). A *pe* használati köre és produktivitása lényegesen kisebb, mint a vele bizonyos mértékig azonos szemantikai tartalmat képviselő *pra* szóé. Cygankin (2000a: 130) a mai erza irodalmi nyelvben mintegy 70-re becsüli a *pra* előtagú összetételeket, ezzel szemben a *pe* előtagként szerinte csak a *peščuvto* (~ *peščuvto*)/*pešafta* 'nyél nélküli serpenyő felemelésére szolgáló csipesz, fogó' szóban fordul elő.²¹ Valójában ez az adat nem is tartozik ide, hiszen ennek etimológiája más: *peš-* < FP **pište* 'csipesz; fenyőfáklya tartója', vö. fi. *pihti*, lpN *bâs'tâ*, zürj. *peš*, *peša* (UEW 733; Keresztes 1986: 110).

A képzett szavak között csak a fosztóképzős alakot tüntetik fel a szótárak (*pevt'eme* 'végtelen'), belőle alkotott határozószó a *pećek* 'sorban', *pećek-pećek* 'egymás mögött', *pes* 'végig', *peďe-pes* 'elejétől a végéig'.

Összetételek utótagjaként 'vminek a vége' jelentést hordoz: *kodstpe* 'szövet, anyag vége' (< *kodst* 'vászon, szövet'), *prape* 'az ágy feje, fejrésze' (< *pra* 'fej'), *vel'epe* 'a falu vége' (< *vel'e* 'falu'). A képzősülés kezdeti szakaszában még többé-kevésbé

²⁰ PU **päje* 'Kopf, Haupt' > fi. *pää*, ?lpN *bagje*, votj. *pum*, zürj. *pon*, vog. *päj*, m. *fej*, ?jur. *pa*, tvg. *feai* (UEW 365).

²¹ Paasonen szótárában szerepel még: *pekuro* 'a falu vége' (< *kuro* 'utca, környék, hely'), *pemaštuma či* 'a pusztulás, halál napja' (< *maštuma*, *maštoma* 'megölés, elpusztítás'), *pevasca* 'bizonyos távolságra' (< *vasolo* 'távol') (MdWb 1573).

tettenérhető az eredeti jelentés, de már megindul az absztrahálódás, pl. *keřbe* 'hánccdarab' < *keř* 'kéreg, hánccs', *ořape* 'kézelo, felhajtás ruhaujjon' < *ořa* 'ruhaujj' (vmilyen tárgy megnevezése); *ikel'cpe* 'földsáv' < *ikel'ce* 'elülső', *kuřtembe* 'feljáró, lépcsőtornác' < *kuřtema* 'lépcső', *vajgelbe* 'verszta, kilométer' < *vajgel* 'hang' (hely, távolság megnevezése).

A harmadik csoportba a már elvont jelentésű szavak tartoznak, ezekben a *-pe* már egyértelműen képzőnek tekinthető, pl. *šelmepe* 'látókör' < *šelme* 'szem', *valbe* 'ígéret' < *val* 'szó', *mařtomape* 'halál, pusztulás' < *mařtoma* 'megölés, elpusztítás'.

A *pe* önálló szóként, ill. összetételi előtagként, képzett szavak kiindulópontjaként nem gyakori, nem produktív elem, így sokkal könnyebben veszhethet ki a szókincsből, s ezáltal sokkal könnyebben válhat képzővé, mint a (részben) hasonló jelentésmezejű, de produktív, gyakori *přa* elem.

E) Már képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem, amelynek még az alapszava is élő nyelvi elem, azaz önálló szóként is, más képzések kiindulópontjaként és összetételek részeként egyaránt létezik és produktív; az alapszó és a képző kapcsolata még nem homályosult el teljesen (mindemellett a képző még csak néhány szóban figyelhető meg).

15. -meže embereket jelölő gyűjtőképző: *Vařamežeň* 'mindenki, aki Vaszilijjel (van), Vaszilijk', *Ohřamežeň řevest řejiř* 'mindenki, aki Jefrejjel (volt), a dolgát elvégezte'. A személynevekhez járuló képző után genitívus/melléknévképző áll: *Šergejmežeň*, *Makřimmežeň* (Cygankin 1996: 22; Erźan kel' 47). A képző a *meže* 'mi, micsoda' alapalakból alakult ki (MdWb 1209; vö. m. *mind*, *minden*, *mindenki*). – Használata rendkívül korlátozott, nem tűnik gyakori alaknak, ám egyértelműen képzőnek tekinthető.

16. -ňi ~ -ňe asszonynevképző: *Vařkaňize*, *Vaňaňize* (Erźan kel' 47), *Petaňeze*, *Vařaňeze* (Cygankin 1981: 20), *Igajňize*, *Ivanňize*, *Večkajňize* (MdWb 1401). A rendelkezésemre álló adatok alapján úgy tűnik, a férj nevét követve birtokos személyragot vesz fel. A *ňi* 'feleség, asszony' jelentésű önálló szóból alakult (vö. *ozavřiže řinde* 'liess seine Frau sich setzen', *řiňře pazoř iřřa kortař* 'zu der Frau sprach Gott so', MdWb 1401; *ňiks sajems* 'feleségül vesz'). Cygankin (1981: 20; 1996: 21) említést tesz e képző moksa megfelelőjéről, az *arvü* (*рвѣя*) 'feleség' szóból alakult *-řü* szuffixumról is: *Petra-řü* 'P. felesége', *Štepan-arü* 'S. felesége', *Vařa-řü* 'V. felesége'.

A *-ňi* funkciója részben hasonló a m. *-né* képzőéhez, ám annál korlátozottabb, hiszen nem járulhat foglalkozásnevekhez. Az alapszó szemantikai behatároltsága miatt e szuffixum nehezen képes absztrahálódni, kapcsolódási szabadsága kicsi, az alapszó jelentésétől pedig egyáltalán nem szakadt el.

17. peř/päř.²² A mai szótárakban e szó 'fél' jelentésben szerepel: *peř l'itra* 'fél liter', *peř ři* 'fél nap', *peř ije* 'fél év' (Abramov 2002: 361–363; ERS 468; EMSz 223), Paasonennél azonban e címszó alatt a 'сторона, Seite' jelentést találhatjuk:²³ *M řü alřis řü päřaň* 'dieser Mann ist von dieser Seite' (MdWb 1597). Összetételek előtagjaként

²² PU **pälä* 'fél; Halb' > ?fi. *pieli*, lpN *bälle*, cser. *pel*, votj. *pal*, zürj. *pel*, osztj. *pelak*, vog. *pāl*, m. *fél*; jur. *peře*, tvg. *fealea*, szelk. *paläl* (UEW 362).

²³ E kettősség oka az, hogy az előmd. **pělä* 'oldal' és **pälä* 'fél' később alakilag egybeesett (Keresztes 1986: 108).

(*pel'gel* 'beszédhibás [tkp. félnyelv]', *pel'gov* 'félhold', *pe'leve* 'éjfé', *pe'levele* 'fél falu') és határozószó/névtő kiindulópontjaként (*pe'le* 'oldalt', *pe'lev* 'oldalra', *pe'ld'e* 'oldalról, felől', *pe'lg'a* 'vmi oldalán (prol.)', *pe'ls* 'félbe, részben') viszonylag produktív. Képzett szó alapszavaként is él: *pel'ks* 'rész, részlet'.

Az önálló szóból képzővé vált *pel'* általában a *-mo*, *-ma* deverbális névszóképzős alakhoz (Cygankinnál tévesen: infinitivushoz) kapcsolódik (vö. *mijems* 'elad' > *mijema* 'eladás').²⁴

Cygankin (1980: 109; 1981: 51) ennek a produktív képzőnek a 'vmilyen cselekvésre szolgáló eszköz' jelentést tulajdonítja. A mordvin szótárak anyagai alapján több mint harminc *pel'* elemű szót gyűjtöttem össze, ezek különféle tárgyakat, eszközöket neveznek meg (külön alcsoportot képezhetnek az ételek, italok, dohányárúk): *amol'damapel'* 'merítőkánál' (< *amol'damo* 'merítés'), *artomapel'* 'festék' (< *artoma* 'festés'), *avoldamapel'* 'seprű' (< *avoldamo* 'intés; lendület, ingás'), *karksamapel'* 'öv' (< *karksamo* 'derék'), *ke'šemapel'* 'vágóeszköz' (< *ke'šema* 'vágás'), *le'demapel'* 'kasza' (< *le'dema* 'kaszálás'), *mijemapel'* 'áru, árucikk' (< *mijema* 'eladás'), *nalkšemapel'* 'játék, játékszer' (< *nalkšema* 'játék, játszás'), *nu'ř'amapel'* 'tölcsér' (< *nur'tamo* 'megtöltés, beöntés'), *orš'amapel'* 'ruha, ruházat' (< *oršamo* 'öltözés; ruha, ruházat'), *palomapel'* 'tüzelőanyag' (< *paloma* 'elégés'), *še'd'amapel'* 'hangszer' (< *še'damo* 'hangszeren játszás'), *tulodomapel'* 'dugó' (< *tulodoma* 'bedugaszolás'), *uštomapel'* 'tüzelőanyag' (< *uštoma* 'fűtés'), *va'd'emapel'* 'kenőanyag, kenőcs' (< *va'dema* 'bekenés'), *valnomapel'* 'locsólókanna' (< *valnoma* 'locsolás'), *ve'l't'amapel'* 'takaró' (< *val'tamo* 'betakarás'), *ve'rged'emapel'* 'tűzgyújtó (eszköz)' (< *ve'rged'ema* 'meggyújtás'); valamint *andomapel'* 'étel' (< *andoma* 'etetés'), *jarsamapel'* 'ennivaló, étel' (< *jarsamo* 'evés, étkezés'), *kava'namapel'* 'vendégeknek felszolgált étel-ital' (< *kava'namo* 'kínálás, megvendégelés'), *lambamapel'* 'édesség, desszert' (< *lambamo* 'édes'), *šimemapel'* 'innivaló, ital' (< *šimema* 'ivás'), *targamapel'* 'dohány, cigaretta' (< *targamo* 'dohányzás').

A *pel'* szinte minden tekintetben megfelel a képzősülő/képzősült utótagok követelményeinek. Az önálló ('fél' jelentésű) szó és a belőle alakult ('eszköz' jelentéstartalmú) képző kapcsolata megszűnt (habár hangalaki változás nem történt), azaz végbement a deszemantizáció. A *pel'* szemantikai behatároltságából fakadóan főnévi utótagként eredeti jelentésében nem is állhat, ez megkönnyíti az elszigetelődést. A *-pel'* mint képző jelentős lépéseket tett az absztrahálódás felé (elsősorban az étel- és italnevek szemantikai csoportjában) habár a 'tárgy' jelleg még erősen dominál. Az alapszó viszonylag tág szemantikai körbe tartozik, a képző „nyitott”, szabadon kapcsolódhat. Viszonylag produktív képzőnek látszik, noha még csak egy orosz eredetű elemmel való kapcsolatára bukkantam rá (*be'l'amapel'* 'fehérítő anyag' < or. *bel'ij* 'fehér').

18. *pel'ks* 'rész, részlet; darab': *kon'certe'n va'sen'ce pel'ks* 'a koncert első része', *kir'peče'n pel'ks* 'tégladarab', *pe'ng'e pel'ks* 'fadarab', *su'l'ika pel'ks* 'üvegszilánk', *pel'ks'e'n-pel'ks* 'részenként' (Abramov 2002: 362; ERS 468; MdWb 1602). Nem szerepel sem Cygankin, sem Serebrennikov, sem mások által vizsgált (fél)képzők között, azonban mégis érdemes e listára felvenni ezt a lexémát, mert egyértelműen az agglutináció jegyeit mutatja. A kérdéses szóelem maga is képzett szó, a fentebb tárgyalt *pel'* 'fél' *-ks*

²⁴ De: *lambamo* 'édes' > *lambamapel'* 'édesség, desszert', *meš'te* 'mell, mellkas' > *meš'tepel'* 'az erza női ruha mellrészén lévő hímzés'.

képzős származéka (a *-ks* az egyik legproduktívabb denominális nomenképző a mordvinban).

A *pelks* előtagként, ill. továbbképzett alak kiindulópontjaként nem funkcionál, néhány szintagmában/alárendelő összetételben azonban megtalálható: *prapelks* 'fejrész' (< *pra* 'fej'), *pravtpelks* 'fő része vminek' (< *pravt* 'főnök'), *valoń pelks* 'szótag' (< *val* 'szó').

Vannak olyan lexémák, melyekben a *pelks* elvesztette eredeti jelentését, s kiüresedve absztrakt képzővé vált: *čopońbelks* 'sötétedés, szürkület' (< *čopoda-* 'sötét'), *ikelepelks* 'homlokzat; jövő' (< *ikele* 'elöl, előtt'), *nartńemapelks* 'törlőgumi, radír' (< *nartńema* 'törlés'), *perťpelks* 'környezet, környék' (< *perť* 'át, keresztül'), *śed'ejbelks* 'kedves, drága' (< *śed'ej* 'szív'). Meglehet, hogy eredetileg ezek a szavak a *pel* elemű lexémák csoportjába tartozhattak, ezt a *čopońbel'ev* 'sötétedéskor', *ikelepele'ev* 'a jövőben', *perť-pele* 'körül' szerkezetek bizonyítják. Ez esetben a *-ks* csak utólag „ragadhatott rá” e szavakra.

A *pelks* mint képző tehát deszemantizálódott, alapszavával való jelentésbeli kapcsolatát elvesztette; képes absztrakt fogalmak megnevezésére; a példák kis száma ellenére is megkockáztathatjuk, hogy változatos szemantikai körhöz tartozó alapszavakhoz kapcsolódhat.

F) Képzőnek tekinthető elem, amelynek az alapszava vagy már nem él, vagy pedig a képző és az alapszó kapcsolata teljesen megszakadt, a képző teljes szemantikai szabadsággal rendelkezik, s minden megkötöttség nélkül képes létrehozni új, elvont jelentésű szavakat – e képzővel gyakran jönnek létre szavak, idegen és nyelvújítási szavakhoz egyaránt képes kapcsolódni.

19. či/ši 'nap (Tag, Sonne)'.²⁵ Önálló szóként is, összetételek elő- és utótagjaként is él: *čil'isema* 'napkelte', *čivalgoma* 'napnyugta', *čińžaramo* 'napraforgó', ill. *čačomači* 'születésnap', *ineči* 'húsvét', *ńed'lači* 'vasárnap', *trudoči* 'munkanap', *teči* 'ma'. Előtagként tehát a 'nap mint égitest', utótagként pedig a 'nap mint időegység' jelentésben szerepel (Mészáros 1997: 233).

E szó a mordvinban nomenképzővé agglutinálódott: ma az elvont főnevek egyik leggyakoribb képzője (a *-ks* mellett). Ugyanakkor – mint Mészáros Edit összefoglalásából (1997: 229) kitűnik – a mordvin grammatikák ellentmondásosan kezelik e szuffixumot: van, aki összetételi utótagnak tekinti (pl. Cygankin 1983: 72, 148; Kelin 1967: 65), s van, aki képzőnek minősíti (Cygankin 1980: 108; 1981: 51; 1983: 98; Serebrennikov 1967: 66).

A *-či* képzős elvont főnevek alapszava leggyakrabban melléknév. Sirkka Saarinennek a közelmúltban megjelent különféle szótárak (erza–orosz és moksa–orosz nagyszótár, finn–erza szótár, Paasonen nagy nyelvjárási szótára, az erza és moksa helyesírási szótár, ill. az ezek alapján Turkuban nemrég elkészült szóvégmutató szótár) anyagára támaszkodó számítása szerint az *a tergo* szótárba felvett 339 erza és 180 moksa *-či/-ši* képzős alak közül az erzában 53%-ra, míg a moksában 71%-ra tehető a melléknévi alapszavak aránya (az ingadozó, melléknévként és főnévként egyaránt tekinthető alakokat egységesen melléknévként tekintette). Néhány példa: *anokči* 'kész

²⁵ FU *kečü* 'Kreis, Ring, Reifen' > fi. *kehä* 'Kreis, Umkreis, Kreislinie', é. *keha* 'Körper, Rumpf; Gefäß, Geschirr', cser. *kečō* 'Sonne, Tag', votj. *kjč, kjš* 'Schlinge, Schleife', zürj. *kjč* 'Ohrring; Mondhof, Sonnenring; Schlinge', osztj. *kőč* 'Ring am Ende des Schneeschuhstockes', vog. *küš* 'Regenbogen', ?m. *kégy, kegyelet* (UEW 141).

volta vminek' < *anok* 'kész', *beřańci* 'rossz volta vminek' < *beřań* 'rossz', *bojkači* 'gyorsaság' < *bojka* 'fürgő', *čestnojči* 'becsületesség' < *čestnoj* 'becsületes', *domkači* 'mélység' < *domka* 'mély', *kařtanči* 'büszkeség' < *kařtan* 'büszke', *kemeči* 'erősség' < *keme* 'erős', *lavřoči* 'gyengeség' < *lavřo* 'gyenge', *mazijči* 'szépség' < *mazij* 'szép', *nořkači* 'tompaság' < *nořka* 'tomba', *paroči* 'jóság' < *paro* 'jó', *sireči* 'öregség' < *sire* 'öreg', *smelči* 'bátorság' < *smel* 'bátor', *sokorči* 'vakság' < *sokor* 'vak', *řoždači* 'könnyű volta vminek' < *řožda* 'könnyű', *stakači* 'nehézség' < *staka* 'nehéz', *řumbrači* 'egészség' < *řumbra* 'egészséges', *řupavči* 'gazdagság' < *řupav* 'gazdag', *tupojči* 'tompaság' < *tupoj* 'tomba', *vačoči* 'éhség' < *vačo* 'éhes', *vađřači* 'jóság' < *vađřa* 'jó', *valdoči* 'világosság' < *valdo* 'fényes', *vańksči* 'tisztaság' < *vańks* 'tisztá', *viđeči* 'becsületesség' < *viđe* 'egyenes, igaz', *řadnojči* 'mohóság' < *řadnoj* 'mohó' (Saarinen 2004: 334–335; vö. továbbá Mészáros 1997: 235–239).

A melléknév eleve *-j* vagy *-v* képzős alak is lehet: *jořovči* 'ravaszság, furfang' < *jořov* 'ravasz, ügyes' (*jořo* 'érzés, tudat'), *kežejči* 'harag, gonoszság' < *kežej* 'haragos, gonosz' (*kež* 'harag, méreg'), *piťnejči* 'drágaság' < *piťnej* 'drága' (*piťne* 'ár, érték'), *prevejči* 'okosság' < *prevej* 'okos' (*prev* 'ész, értelem'), *salovči* 'sósság' < *salov* 'sós' (*sal* 'só'), *vijevči* 'erősség' < *vijev* 'erős' (*vij* 'erő'). – Tagadó értelmű melléknév: *amazijči* 'csúnyaság' < *amazij* 'csúnya' (*mazij* 'szép'), *avańksči* 'tisztátalanság' < *avańks* 'piszkos' (*vańks* 'tisztá'). Fosztóképzős melléknév: *jarmaktomoči* 'pénztelenség' < *jarmaktomo* 'pénztelen' (*jarmak* 'pénz'), *vijťemeči* 'erőtlenység' < *vijťeme* 'erőtlen'.

Az alapszavak második legnagyobb csoportjába a főnevek tartoznak. Saarinen számításai szerint (2004: 336) az erzában a korpusz 37%-a, a moksában 21%-a sorolható ide. Néhány példa: *kořači* 'gazdagság' < *kořa* 'gazdag (ember)', *nuřači* 'szükség, szegénység' < *nuřa* 'szükség, szegénység', *ojači* 'barátság' < *oja* 'barát', *olači* 'szabadság' < *ola* 'szabadság', *uřadči* 'rend' < *uřad* 'rend', *vedunči* 'boszorkányság' < *vedun* 'boszorkány'. Az alapszó sok esetben (Saarinen szerint 47, ill. 41 százalékban) *-mo*, *-ma* képzőt hordoz: *eramoči* 'élet, vagyon' < *eramo* 'élet' (*erams* 'él'), *jomamoči* 'elpusztulás' < *jomamo* '(el)pusztulás' (*jomams* 'elpusztul'), *večkemači* 'szeretet' < *večkema* 'szeretet' (*večkems* 'szeret') – ezekben az esetekben a *-či* képzős alak nem hordoz többletjelentést az alapalakhoz képest. (A fonotaktikailag különben problémamentes *-ři* előtt a moksában kiesik a *-mo*, *-ma* magánhangzója: *jakamři* 'vándorélet', *smekamři* 'okosság').

A vizsgált képző sokszor kapcsolódhat a *-ks* translativusragos²⁶ alakhoz is: *avaksči* 'anyaság' < *ava* 'anya', *jalgaksči* 'barátság' < *jalga* 'barát', *ojaksči* 'barátság' < *oja* 'barát', *olaksči* 'szabadság' < *ola* 'szabadság', *pazoksči* 'istenség' < *paz* 'isten', *tejtěrksči* 'lányság' < *tejtěr* 'lány', *uřeksči* 'rabság' < *uře* 'rab'. (A *-ks* egyébként ritkán más szófajú alapszóhoz is kapcsolódhat, pl. *odksči* 'fiatalság' < *od* 'fiatal', *lamoksči* 'sokaság; nagy mennyiség' < *lamo* 'sok').

A többi szófaj lényegesen kisebb szerepet kap e képző alapszavaként. Az alapszó néhány esetben lehet ige (*čarťči* 'figyelmesség' < *čarťams* 'értesít'), folyamatos szenvedő melléknévi igenév (*eraviksči* 'szükségesség' < *eraviks* 'szükséges, kellő', *malaviksči* 'közelség' < *malaviks* 'közeli', *uliksči* 'lehetőség' < *uliks* 'lehető'),

²⁶ Oscar Lazar (1975: 207–208) szerint a *-ks* nomenképző, Bartens (1999: 107) és Saarinen (2004: 336) azonban translativusi formának tartja. Saarinen az 'olla/toimia jonakin' jelentést főként azzal igazolja, hogy a *-ks* elemet tartalmazó szavak nagy része (erza: 65%, moksa 53%) élőlényt jelentő szóra megy vissza, pl. *avaksči* 'anyaság', *lomańksči* 'emberség', *gerojksči* 'hősiség, hősiesség'.

határozószó, módosítószó (*alkuksči* 'igazság, valóság' < *alkuks* 'tényleg, valóban', *arašči* 'nincstelenség' < *araš* 'nem, nincs'), számnév (*vejkeksči* 'egység, egyneműség' < *vejke* 'egy', *lamoči* 'sokaság' < *lamo* 'sok'), névmás (*tonači* 'túlvilág' < *tona* 'az, amaz') (Lazar 1975: 209–211; Mészáros 1997: 237–239; Saarinen 2004: 337–339).

A *-či* termékeny képző, mert alapvetően minden szófajhoz – elsősorban a melléknevekhez – különösebb korlátozás nélkül kapcsolódhat. Az ide tartozó szavak között számos orosz eredetű is adatható, ilyen az előbbieken közreadott anyagból pl. *bednojči*, *bojkači*, *čestnojči*, *nužači*, *smelči*, *tošnači*, *tupojči*, *žadnojči* stb. Új szavak létrehozásában is aktív, Saarinen (2004: 339) számításai szerint az e képzőt tartalmazó szavak közel egy százaléka tekinthető nyelvújítási szónak (azaz az alapszó szótárakból nem adatható), pl. *taštamažači* 'fösvénység' (vö. *taštams* 'felhalmoz, megtakarít'), *peznakači* 'szívósság' (vö. *peznams* 'beleakad, beleragad').

E képző másik fontos jellemzője a gyakoriság. A korábban tárgyalt, már bizonyos mértékig agglutinálódott képzőnek tekinthető *-pel'* és *-pel'ks* néhány előfordulásával szemben a *-či* a nemrég megjelent szótárakból több száz esetben adatható, s meglehet, hogy számuk tovább fog növekedni. Persze, a szótárakban megjelenő adatok mennyiségéből nem lehet a valós nyelvhasználatra vonatkozó, messzemenő következtetéseket levonni. Intő jel lehet Saarinen véleménye a finn–erza szótár szerkesztési munkálatairól: „...kun on täytynyt kääntää suomen abstraktisubstantiivi, on otettu käyttöön *-či* johdos” (Saarinen 2004: 340).

Mindenesetre úgy tűnik, hogy a *-či* képző elterjedése viszonylag új jelenség: az A. P. Feoktistov által közreadott 1785-ös Damaszkín-szótár (Feoktistov 1971) mutatóját átnézve mindössze néhány *-či* képzős alakra bukkantam: *bednojči* 'бедность' (48, 293); *kudoči* 'дом' (323); *kudočit'*, *kudotčit'* 'хоромы' (305); *paroči* 'имение; добро, имущество' (112, 155, 156); *šupavči* 'богатство, излишество, изобилие' (44, 110); *šumbrači* 'здоровье' (82, 104, 262).

Mind ezek alapján elmondható, hogy a *-či* absztrakt képzőnek tekinthető. Az alapszavak változatos szemantikai körbe tartoznak, a képző különösebb formai és szemantikai megkötés nélkül kapcsolódhat az alapszavakhoz, elsősorban melléknevekhez és (kisebb mértékben) főnevekhez. Produktivitását jól jelzi, hogy orosz eredetű szavakhoz is könnyen kapcsolódhat. A *-či* a mai mordvin képzőrendszer fontos eleme, gyakorisági mutatói nagyságrendekkel nagyobbak, mint a többi vizsgált képzőé, ill. képzővé váló elemé. A *-či* képzőként eredeti 'nap' jelentését elvesztette, erre már semmi nem utal, a deszemantizációs folyamat teljességgel végbement.

*

Összességében tehát a vizsgált elemeket a következő csoportokba soroltam:

- a) nem utótag, nem képző, hanem nyelvtörténetileg helytelen módszerrel önkényesen leválasztott szóelem: *-kaz*, *-tor*;
- b) képző, de nem önálló szóból alakult: *-in*, *-maz*;
- c) az adott lexéma összetételek utótagja, nem kezdődött meg az agglutinációs folyamat: *al*, *alks*, *bije*, *kirda*, *lango*, *mar'*, *nal*, *pulo*;
- d) az utótag megindult a képzővé válás útján, de még a deszemantizációs folyamat elején jár: *-p'ra*, *-pe*;
- e) már képzőnek tekinthető, elvont viszonyok jelölésére képes elem, amelynek még az alapszava is élő nyelvi elem: *-meže*, *-ni*, *-pel'*, *-pel'ks*;
- f) képzőnek tekinthető elem, amelynek az alapszava vagy már nem él, vagy pedig a képző és az alapszó kapcsolata teljesen megszakadt: *-či*.

Irodalom

- Abramov, K. G. [Абрамов, К. Г.] (2002), Валонь ёвтнема валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск.
- Bartens, Raija (1999), Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. MSFOu 232. Helsinki.
- D. Bartha Katalin (1958), A magyar szóképzés története. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bárczi Géza (1975), A magyar nyelv életrajza. Gondolat, Budapest.
- Benkő Loránd (1980), Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Campbell, Lyle (2001), What's wrong with grammaticalization? In: Language Sciences 23/2–3: 113–161.
- Campbell, Lyle – Janda, Richard (2001), Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. In: Language Sciences 23/2–3: 93–112.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1981), Словообразование в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1983), Лексикология современных мордовских языков. (Под ред. Д. В. Цыганкина.) Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1996), Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектоники словопроизводства в мордовских языках. In: CIFU-8/5: 18–22.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (2000a), Словообразовательные потенции слов *пря* 'голова' и *пе* 'конец' в мордовских языках. In: Мордовские языки глазами ученого-лингвиста. Типография Красный Октябрь, Саранск, 128–132.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (2000b), Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка. In: Мордовские языки глазами ученого-лингвиста. Типография Красный Октябрь, Саранск, 142–157.
- Cygankin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1980), Грамматика мордовских языков. (Под ред. Д. В. Цыганкина.) Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Diewald, Gabriele (1997), Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. Niemeyer, Tübingen.
- EMSz = Mészáros Edit – Sirmankina, Raisza (1999), Erza-mordvin–magyar szótár. SUA. Supplementum 8. Szeged.
- Engelberg, Mila (1998), Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. In: Vir 102: 74–92.
- ERS = Serebrennikov, B. A. – Buzakova, R. N. – Mosin, M. V. [Серебренников, Б. А. – Бузакова, Р. Н. – Мосин, М. В.] (1993), Эрзянско–русский словарь. Эрзянь–рузонь валкс. Русский язык, Дигора, Москва.
- Erzań kel' = Эрзянь кель. Морфология (отв. редактор Д. В. Цыганкин) (2000), Типография Красный Октябрь, Саранск.
- ESS = Niemi, Jaana – Mosin, Mihail (1995), Ersäläis–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48, Turku.
- EtV = Cygankin, D. V. – Mosin, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] (1998), Этимологиянь валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск.
- Cs. Faludi Ágota (1954), Néhány chanti absztraktumképzőről. In: NyK 55: 210–227.

- Feoktistov, A. P. [Феоктистов, А. П.] (1971), Русско–мордовский словарь. Наука, Москва.
- FNESz = Kiss Lajos (1997), Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hakulinen, Lauri (1961), The Structure and Development of the Finnish Language. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 3. Bloomington.
- Hakulinen, Lauri (2000), Suomen kielen rakenne ja kehitys. 5., muuttamaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Hopper, Paul J. – Traugott, Elisabeth Closs (1993), Grammaticalization. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inževatov, I. K. [Инжеватов, И. К.] (1987), Топонимический словарь Мордовской АССР. Названия населенных пунктов. 2. изд. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Kazaeva, N. V. [Казаева, Н. В.] (2001), Эрзянские географические названия – лексико-семантическая характеристика. Типография Красный Октябрь, Саранск.
- Kelin, M. A. [Келин, М. А.] (1967), Сложные существительные подчинительного типа в мордовских языках. In: Вопросы мордовского языкознания. Труды, вып. 32: 39–72.
- Keresztes László (1986), Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. SUA 26, Szeged.
- Keresztes László (2004), Nyelvújítási törekvések és módszerek a Márk evangélium új vogul fordításában. In: FUD 11: 73–86.
- A. Kövesi Magda (1965), A permi nyelvek ősi képzői. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Laitinen, Lea – Lehtinen, Tapani (1997), Johdanto. In: Kieliopillistuminen. Тапаустуткимуксия суоместа. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki, 6–19.
- Lazar, Oscar (1975), The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages. Acta Universitatis Upsaliensis 10. Uppsala.
- MdWb = H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. I. (A–J) 1990, II. (K–M) 1992, III. (N–Ŕ) 1994, IV. (S–Ž) 1996. SUS, Helsinki.
- Mészáros Edit (1997), Az erza-mordvin *-či* képzős absztrakt főnevek. In: NéNy 38: 229–241.
- Mészáros Edit (1998), Erza-mordvin nyelvkönyv kezdőknek és középfeladókknak (Marija Imajkina közreműködésével). JATEPress, Szeged.
- Mészáros Edit (1999–2000), Az erza-mordvin *pulo* ~ moksa-mordvin *pula* jelentése és eredete. In: NéNy 40: 237–247.
- MNyT = Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán (1967), A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mosin, M. V. – Bajuškin, N. S. (1983), Ersämordvin oppikirja. SUS, Helsinki.
- MSS = Eeva Herrala – Aleksandr Feoktistov (1998), Mokšalais–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58, Turku.
- Nađkin, D. T. [Надькин, Д. Т.] (1973), Мордовские дохристианские личные имена с суффиксом *-мас*. In: Ономастика Поволжья 3: 108–112.
- Nykysuomen sanakirja I–VI. (Päätoim. Matti Sadeniemi.) WSOy, Helsinki – Porvoo, 1954.

- OFUJa = Основы финно-угорского языкознания (отв. ред. В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская – Карой Редеи) (1974). Наука, Москва.
- Riese, Timothy (2001), *Historische Nominalderivation des Wogulischen*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden.
- Saarinen, Sirkka (2004), Mordvalainen abstraktisubstantiivien johdin. In: *Permiäk, finnek, magyarok. Írások Szíj Enikő 60. születésnapjára*. Szerk. Csepregi Márta – Várady Eszter. *Urálisztikai tanulmányok* 14: 334–341.
- Serebrennikov, В. А. [Серебренников, Б. А.] (1963), *Историческая морфология пермских языков*. Издательство Академии наук СССР, Москва.
- Serebrennikov, В. А. [Серебренников, Б. А.] (1967), *Историческая морфология мордовских языков*. Наука, Москва.
- SSA = Erkki Itkonen – Ulla-Maija Kulonen (toim.) (1992–2000), *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. SKS, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja I–III. (Päätoim. Risto Haarala.) *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu* 55, Helsinki, 1990.
- UEW = *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (szerk. Rédei Károly). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986–1988.
- ÚMNY = É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (1999), *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Večkanova, N. V. [Вечканова, Н. В.] (1985), *Фамильные основы и их лексико-семантическая и словообразовательная характеристика*. In: *Основные тенденции развития финно-угорских языков*. Саранск, 130–138.
- Widmer Anna (2004), *Az új suriskári osztjáb bibliafordításról*. In: *FUD* 11: 127–140.

* * *

About the Mordvine Suffixes Formed by Agglutination

In my paper I examine one of the various fields which deal with how lexical units become grammatical elements, that is, the Mordvine suffixes formed by agglutination. The technical literature lists about 20 suffixes in this category, although having examined these elements thoroughly, we can draw the conclusion that only few of them meet the requirements of becoming a suffix (desemantization, delexicalization, abstraction, change of the phonological-morphological relations, etc.). On the basis of the system of criteria applied by me we can classify the elements examined in the following groups: a) it is not a posterior constituent, and not a suffix, but a word element separated by a method which is not appropriate from a historical linguistic point of view (*-kaz*, *-tor*); b) it is a suffix, but it was not formed from an individual word (*-in*, *-maz*); c) the lexeme given is a posterior constituent of compounds, the process of agglutination has not started yet (*al*, *alks*, *bije*, *kirda*, *lango*, *mar'*, *nal*, *pulo*); d) the posterior constituent has already started the process of becoming a suffix, but it is at the beginning of the process of desemantization (*-p'ra*, *-pe*); e) it can already be regarded a suffix, it is appropriate for denoting abstract relations, and it still has some connection with its base word too (*-meže*, *-ni*, *-pel'*, *-pel'ks*); f) it is an element that can be regarded a suffix and its connection with its base word has already been severed (*-či*).